

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ
Катедра за српску књижевност и језик

ТАНАТОЛОШКА ЛИРИКА
ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

(Упоредна студија о влашком и српском посмртном певању)

ДИПЛОМСКИ РАД

Ментор

проф. др Нада Милошевић-Ђорђевић

Студент

Олиџа Пејковић
студијска група 05
српска књижевност и језик
број индекса: 92917

Београд, мај 2003.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ПРЕДМЕТ РАДА	1
ЦИЉ РАДА	3
МЕТОДСКИ ПРИСТУП	4
ПРЕГЛЕД ИСТРАЖЕНОСТИ	4
ДЕСКРИПЦИЈА И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА	12
ПРЕМА МЕСТУ У ПОСМРТНОМ ЦИКЛУСУ	16
Влашке песме	16
Српске песме	17
ПРЕМА НАЧИНУ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ.....	17
ПРЕМА ПСИХОСОЦИЈАЛНОМ МОМЕНТУ	19
АНАЛИЗА.....	22
ВЛАШКЕ ПЕСМЕ.....	22
СРПСКЕ ПЕСМЕ	40
ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА.....	48
ЛИТЕРАТУРА.....	50
ПРИЛОЗИ.....	53
ПРИЛОГ 1 – ПЕВАЊЕ МИЛЕВЕ ШКОПРДИЋ ЗА СЕСТРОМ.....	53
ПРИЛОГ 2 – ПЕВАЊЕ ЦВЕТЕ ПЕШИЋ ИЗ ДЕБЕЛОГ ЛУГА	54
ПРИЛОГ 3 – УСТАНИ МИКИ, УСТАНИ	55
ПРИЛОГ 4 – ПЕСМА ЗА ИСПРАЋАЈ ПОКОЈНИКА У ВОЛУЈИ.....	56
ПРИЛОГ 5 – ПЕВАЊЕ НАД ОДЕЋОМ НА ПОМАНИ БАБА МАРИЈЕ РАДУЛОВИЋ	59
ПРИЛОГ 6 – ПЕВАЊЕ ДЕСАНКЕ СТЕФАНОВИЋ И ЗАГОРКЕ МАКСИМОВИЋ	61
ПРИЛОГ 7 – ПЕВАЊЕ У ЗОРУ ЗА БАБА МАРИЈОМ.....	61
ПРИЛОГ 8 – ПЕВАЊЕ НАД ОДЕЋОМ НА ПОМАНИ БАБА МАРИЈЕ.....	63
ПРИЛОГ 9 – МАРТУРИЈА КОЈА СЕ ИЗГОВАРА НА ПОЧЕТКУ ИЗРАДЕ РАЈСКЕ СВЕЋЕ.....	65
ПРИЛОГ 10 – РАЈСКА ПРИЧА	67
ПРИЛОГ 11 – ПЕСМА КОЈУ ЈЕ ИЗНАЈМЉЕНИ ХАРМОНИКАШ ПЕВАО НА ГРОБУ	72
ПРИЛОГ 12 – ЖЕЉКОВА ПЕСМА (KĪNĆIKU LU ŽELJKO).....	73

УВОД

Предмет рада

Из општег богатства народног стваралаштва источне Србије већ дуже време посебну пажњу различитих научних дисциплина привлачи култ мртвих код Влаха, за који се у етнологији тврди да је један од нај-архаичнијих у Европи.¹ Библиографски списак радова са овом тематиком је прилично дуг,² али је симпотамично да на њему има најмање теоретских расправа с подручја народне књижевности. Уочавајући ову празнину, поставили смо се себи за предмет овог рада компаративну анализу обредне лирике из култа мртвих код Влаха и Срба источне Србије.

Границе источне Србије су Нишавска долина на југу, Дунавска на северу, државна граница према Бугарској на истоку и развође између Мораве и Млаве и Мораве и Тимока на западу.³ На овако омеђеном простору живе измешани Срби и Власи. Поред стариначког становништва, којег имају обе групе, знатан део Срба се доселио са Косова и Метохије у првој половини XVIII века, готово истовремено када је и главнина предака данашњих Влаха напустила просторе Баната, Олтеније, Мунтеније или Ердеља и мигрирала преко Дунава на југ.⁴ Влашка маса се, међутим, никада није спустила ниже од планине Ртањ, нити је у западном делу прешла Мораву.

Народна књижевност, као један од најстаријих видова народног стваралаштва уопште, јесте огледало веровања и начина живота одређеног

¹ Паун Ес Дурлић, *Култ мртвих као основа за одређење религије Влаха*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, 232

² уп. Љубомир Андрејић, *Етнoлошка библиографија северoистoчне Србије*, Београд, 1988

³ Олга Савић, *Градови и мања средњoвeкoвнa истoчне Србије*, Београд, 1977, стр. 1

⁴ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 1987, стр. 170; Милорад Драшкић, *Насеља, порекло становништва и етнички процеси*, у Зборнику "Бор и околина", књ. I, Бор, 1973, стр. 262

народа. Треба имати на уму специфичност мултиетничке средине чији је један вид стваралаштва и предмет овог рада.

У поезији народне књижевности нису најјасније дефинисани и одвојени појмови обичајне и обредне лирске народне песме. Највише колебања и неуједначености у употреби ових термина налазимо у покушајима ближег одређења тужбалице као једне од врста народне лирике. Уопште, разлика између појмова обред и обичај често се губи.

Лирика је најстарији књижевни род, а обредне песме (у оквиру којих посматрамо тужбалице) су најстарија врста у оквиру рода. Обред је увек праћен песмом, а често и игром. Обредне песме су извођене пред колективом и та им се јавна функција одржала до данас. Тамо где су обреди везани за људски живот рано христијанизовани и тако изгубили културну и магијску моћ, углавном су се задржали само као обичаји. Многи обреди потпуно нестају, а неки се само мешају са другима.

Главне особине лирике су сажетост, сликовитост и музикалност. У њој долази до споја колективног и индивидуалног, општег и појединачног, вечног и пролазног.

Обредне песме образују два велика круга песама раздвојених према критеријуму времена и прилика у којима се изводе: календарске и породичне. Други круг везан је за најзначајније догађаје у људском животу, који понављају природни кружни пут: рођење, свадба и смрт. Обредне песме прожима вера у магијско дејство речи, што је још једна потврда њихове старине. Осим тога, оне прате, симболизују или објашњавају сам обред (тужбалица је у том смислу типичан пример).⁵

Посматрајући и анализирајући начин жаљења за мртвима у две различите етничке заједнице може се пратити развој и промена ове врсте песама од обредних (код Влаха) до обичајних (код Срба). Тамо где су

Власи и Срби у непосредном додиру, међусобни утицаји су много већи. Знамо да дела народне књижевности стварају обдарени појединци, у складу са схватањима средине којој припадају.

Лирску народну песму карактерише и казивање догађаја (епски елемент), и изношење осећања (лирски) и нека врста сценичности (драмски), па закључујемо да у њој долази до преплитања сва три књижевна рода. Узимајући у обзир да је увек везана за мелодију, примећујемо колико је народна поезија богата и комплексна, а при томе недовољно истражена. Ово нарочито важи за област источне Србије, коју одликује шаренило становништва и изузетна старина обичаја, који су још увек у врло живој употреби. Један од главних разлога занемарености истраживања народног стваралаштва Влаха је свакако и непознавање језика којим говори ова етничка заједница, и који, заправо, чине архаичне варијанте дијалеката румунског књижевног језика.⁶

Тужбалице су песме целог човечанства,⁷ саставни део фолклора свих старих народа, а код многих народа, у измењеним облицима, сачувале су се до наших дана (типичан је пример Влаха).

Циљ рада

Циљ овог дипломског рада је да се сагледа стање лирског стваралаштва код обе етничке заједнице, с посебним освртом на мање познате песме из култа мртвих код Влаха. Такође ће се извршити упоредна анализа песама ради уочавања елемената који их повезују, као и елемената који их чине особеним и посебним.

⁵ *Речник књижевних термина*, Београд, 1985, стр. 499

⁶ Паун Ес Дурлић, *Дуој фрац – влашка верзија митолошке ѝриче о Усуду*, Развитак бр.194-195, Зајечар 1995, стр. 114

⁷ Војислав Ђурић, *Тужбалица у свешској књижевности*, Београд, 1940, стр. 3

Методски приступи

Да би се остварили постављени циљеви рада, неопходно је користити се методом класификације и систематизације прикупљене грађе.

Над систематизованом грађом извршиће се анализа. Да би се извршила анализа, неопходно је грађу систематизовати по више основа: према обичајним моментима, тј. према приликама када се песме певају или казују, према начину интерпретације (рецитовање, певање), и према психо-социјалном моменту (изражавање емоција на релацији живи-мртви)

Поред упоредне анализе, вршиће се још и функционална, текстуална и стилистичка.

Преглед изражености

Усмена култура и цивилизација је колико специфична, толико и општељудска у својој слојевитости. Најстарији подаци о постојању наше усмене књижевности појављују се у VII веку, први записи у XV веку, а у појединим својим видовима она представља још увек жив, функционалан и често делотворан облик уметничког изражавања.⁸

У "Летопису попа Дукљанина" из XII века налази се податак о лелекању с плачем краљице Јаквинте. Од XIII века јавља се утицај тужбалица на феудалну књижевност (Теодосије уноси једну у биографију Саве Немањића).

Најстарији помени тужбалица на нашем тлу односе се на нарицање мушкараца, и то краља Милутина 1314. године над одром мајке и архиепископа Данила над телом краља Милутина 1487. (Јурај Шижгорић у делу "О положају Илирије и граду Шибенику").

⁸ Радмила Пешић и Нада Милошевић-Ђоревећ, *Народна књижевност*, 1984, стр. 5

О тужбалицама у Србији налазимо вести и у путописима Стефана Герлаха⁹ и Аугерија Бузбека¹⁰ из XVI века. Из XVII века сачуван је опис тужбалица и погребних обичаја сењских ускока.

У "Етнографским списима", у поглављу "Живот и обичаји народа Српског" Вук Карацић даје етнографска одређења обичаја тужења за мртвима. 1835. Вук је први пут објавио тужбалице из Боке Которске, Паштровића и Грбља, а слали су му их Вук Врчевић и Вук Поповић. Поставља се питање колики је Вуков допринос у проучавању народне лирике, а нарочито тужбалица. Његов значај је у томе што је први почео са систематским сакупљањем и ове врсте умотворина. Он уочава постојано нарицање у стиховима, као и постојање припева, схвата да тужење зависи како од старости покојника, тако и од његовог социјалног положаја (у Паштровићима).

Као посебну врсту оплакивања мртвих издваја Загорске јаукалице. У њима се тужи према утврђеном редоследу. Прво чланови породице у кући и око ње, а касније тужиље. То су песме дужег стиха (дванаестерац), који налазимо и код Срба у источној Србији. Код њих је изостало насловљавање. На крају посебно даје тужбалице једне Будванке, Кривошинке, Рисанке, и сестре попа Марка кога су посекали Турци. Прави разлику између тужења и нарицања и објашњава начин певања нарикаче.

Вук је поставио основе етнологије, приказујући живот српског народа и његове обичаје. Ипак, недостаје му научна обрада с интерпретацијом.

О значају Врчевића говори Радмила Пешић.¹¹ У предговору тужбалицама из Боке, Црне Горе и Херцеговине, Врчевић врши поделу ових

⁹ Стефан Герлах у *Дневнику*, бележи као је на путу за Смедерево слушао на погребу нарицање жена.

¹⁰ Аугерије Бузбек у делу *Пути у Цариград и Амазонију* из 1582. наводи податак о жалосним песмама које је слушао у Јагодини.

¹¹ Радмила Пешић, *Вук Врчевић*, Београд, 1967, стр. 118.

врста песама по принципу врсте смрти и места смрти. Уочава сличност између тужбалице и јуначке песме која се казује уз гусле. Његова запажања представљају темељ у проучавању ове врсте народне поезије.

Први који после Вука Караџића објављује тужбалице код нас јесте Новица Шаулић.¹² Он сматра да су тужбалице код нас остале незапажене. Сакупљао је највише тужбалице из околине Дурмитора. Назива их песмама бола (слично као Џаковић) и истинске жалости од трајне вредности.¹³ Сматра да су тужбалице веза и прелаз између лирске и епске поезије, тј. веза између песме срца и песме догађаја. Њихова јачина је у искрености, а значај и важност је првенствено осећајни и песнички, поред обредних, верских, филозофских, језичких и осталих особина. Мисли да Вук није осетио њихову лепоту и вредност. Истиче да добра тужилица прилагођава своју тужбу месту, времену и приликама. Као и песма која се казује уз гусле и тужбалица је песма поноса у којој се чува име од смрти и заборав.¹⁴

У предговорима збиркама и есејима о тужбалицама Шаулић показује свој научнички приступ овој теми, те се стога сматра зачетником у проучавању и истраживању ове врсте народне лирике код нас.

У даљем изучавању посмртних песама значају улогу имао је Вукоман Џаковић. У предговору своје антологије скреће пажњу на то да је још Вук уочио разлику између тужбалице-обичаја и тужбалице-песме (у начину стварања, садржини и форми).¹⁵ Имајући то у виду Џаковић даље даје теоријска одређења појмова "нарицати" и "тужити".

Нарицање – то су инстинктивни јауци жене у афекту бола, узвичне реченице без тематске повезаности, оштри крикови без мелодије, у

¹² Доводи се у питање веродостојност и извирност песама које је Шаулић објавио. Један од оних који се овом темом бавио је Војислав М. Јовановић.

¹³ Новица Шаулић, *Српске народне тужбалице*, Београд, 1929, стр. 8.

¹⁴ Исто, стр. 16.

¹⁵ Вукоман Џаковић, *Антологија народних тужбалица*, Београд, 1962, стр. 8.

стиховима неједнаке дужине, у брзом ритму.¹⁶ У њима се не води рачуна о слушаоцима, а по селима су још увек у обичају.

Тужење – и начином стварања, и садржином, и формом, је виши облик жаљења мртвих. Најдаровитија жена тужи, док присутни ћутећи слушају. То нису само узвици бола, него садржајни низови сликовитих стихова, најлепше творевине маште што их ауторка може створити. И глас је другачији: оштре крикове нарицања сменила је мелодија, брзо јаукање – ујадначен и спор ритам.¹⁷ Овакво тужење није изумрло једино у Црној Гори и понегде у Македонији.

Џаковић инсистира на томе да тзв. главни део тужбалице никад није импровизација. Девојчице, слушајући старије жене, уче да туже. Импровизација је само делимична.

Шаулића и Џаковића (пре њих Вука и Врчевића) посматрамо не само као антологичаре и сакупљаче народних тужбалица, већ и као праве научнике и истраживаче у области народне књижевности.

У предговорима својих збирки они постају прави теоретичари народне књижевности. Нарочито се занимају за тужбалицу као специфичну књижевну врсту дајући јој високо место у нашој народној поезији и уочавајући њене особености. Џаковићева антологија подељена је на три целине. Песме су груписане по историјским моментима када су настале и по подручјима где су настале. У првом делу су црногорске, македонске и истарске тужбалице из XIX века. Други део чине песме после Балканског и Првог светског рата, а у трећем су песме из Народноослободилачке борбе. Део песама из другог дела и све из трећег редактор је лично чуо и записао у Црној Гори од 1924 – 1957. Патриотске – јуначке и партизанске, карактерише тужење за војском у целини, а не за појединцем. Оне су борбене и

¹⁶ Вукоман Џаковић, *Антологија народних тужбалица*, Београд, 1962, стр. 9.

¹⁷ Вукоман Џаковић, *Антологија народних тужбалица*, Београд, 1962, стр. 9.

темпераментне, али и њих карактеришу општа места, стални епитети и уобичајени симболи. Речник је нешто измењен што је условљено утицајем историјских прилика (нпр. комуниста, бомба, петокрака, Хитлер...)

У напоменама Џаковић говори о не баш лако задатку сређивања текстова прикупљених са терена и о улози редактора при њиховом коначном уобличавању. Његов принцип насловљавања јесте узимање нај-садржајнијег стиха песме за њен наслов. Што се тога тиче Шаулић поступа другачије. На почетку збирке даје списак песама (као садржај), а наслови су пригодног, функционалног карактера (ко за ким тужи).

Миодраг Матицки као један од најмлађих истраживача у овој области доноси и нешто ново. Уочава неке нове моменте у једној од нај-старијих врста народног стваралаштва. У насловљавању појединих песама у збирци поступа исто као и код саме збирке – бира кључну симболичко-метафоричку синтагму што његовом избору даје димензију поетичности. Оно што је потпуно ново то је његов додатак на крају збирке у виду поетског речника тужбалица где откривамо један сасвим нов, модеран приступ у проучавању народне књижевности. Није сакупљач, већ антологичар. Његов избор је занимљив и нов утолико што он не даје песме у целини, већ само оно што је њихов тзв. тужбалачки део (и из лирских, и из епских песама). Бира најлепше и најболније стихове, па је збирку лако и лепо читати. Од Вука који је био сакупљач и помало етнограф, дошло се до правог књижевно-теоријског (научног) изучавања које народну лирику ставља у равн са уметничком, писаном. Понекад је и надмашује, служећи као инспирација многим уметницима, који јој се увек изнова враћају.

Јелена Шаулић је једна од првих која уочава сродност тужбалица и сватовских песама.¹⁸ Врло значајан допринос у обради ове теме дала је

¹⁸ Јелена Шаулић, *Лирска народна поезија*, Титоград, 1965. стр. 8.

Кринка Видаковић-Петров.¹⁹ Нов и свеж приступ у проучавању српских народних тужбалица донеће Мирослав Шутић. Он се занима за специфичан однос који се успоставља између дела, слушалаца и стваралаца, кроз поетске слике.²⁰

Један од првих који је објавио грађу са подручја источне Србије у вези са обичајима из култа мртвих јесте Тихомир Ђорђевић.²¹ У делу "Неколики самртни обичају у јужних Словена" говори о обичајима у Хомољу. Скреће пажњу на мотив "црне свадбе", наглашавајући да сахране младих људи личе на венчања. Овде такође дуже запевају жене којима су многи помрли.

Сава Мил. Милосављевић у делу "Обичаји српског народа из среза Омољског" говори о обичајима нарицања у српским селима у околини Жагубице. Своја запажања илустровао је примерима. У делу "Култ мртвих код Срба" Слободан Зечевић, говорећи о веровањима народа источне Србије помиње "рајски мост" и "јад".²² Износи и податак о томе да су код влашке етничке групе текстови групног певања махом стандардни, и да се односе на живот на другом свету и на пут душе ка њему. Саопштава и да је некад постојао обичај "зориле". У делу "Српске народне игре" говори о привегу (покладне игре око ватре) као живој пракси и данас.²³ У раду "Самртни обичаји у околини Зајечара" истиче специфичности појава као што су "рајска свећа", "бела помана", "пуштање воде". Закључује да је култ мртвих код Влаха много богатији, разноврснији и архаичнији од овог култа код других група.²⁴

¹⁹ Кринка Видаковић-Петров, *Огледи о усменој књижевности*, (Институт за књижевност и уметност, Студије и расправе, књига 27), Београд, 1990, стр. 43-69.

²⁰ Мирослав Шутић, *Поетске слике у нашим народним тужбалицама*, Београд 1971, стр. 399.

²¹ Тихомир Ђорђевић, *Неколики самртни обичаји у јужних Словена*, (у: "Наш народни живот" књ. 4), Београд, 1984, стр. 121.

²² Слободан Зечевић, *Култ мртвих код Срба*, Београд, 1982, стр. 153.

²³ Слободан Зечевић, *Српске народне игре*, Београд, 1983, стр. 95.

²⁴ Слободан Зечевић, *Самртни обичаји у околини Зајечара*, ГЕМ 41, Београд, 1978, стр. 393.

О обичају "зориле" и улози цвећа у култу мртвих, говори у свом раду "Самртни ритуал и неки облици из култа мртвих у становништва влашког говорног језика Крајине и Кључа".²⁵ Овом приликом враћа се на неке већ обрађене теме.

Значајни радови из области тужбалица у источној Србији су радови Светислава Божиновића и Живојина Станковића. Осим података о обичајима Божиновић даје нека књижевно-теоријска одређења везана за тужбалице и притом све илуструје примерима. Станковић обрађује мотив "мртвачке свадбе" запажајући да је то специфичност овог краја. Даје цео погребни обичај праћен песмом.

Паун Ес Дурлић у низу својих радова доприноси разумевању обичаја и веровања влашке етничке заједнице, нарочито када је у питању култ мртвих. У раду "Небеска тела у култу мртвих код Влаха североисточне Србије" даје детаљан опис обичаја "мартурије" и "зориле".²⁶ У расправи "Култ мртвих као основа за одређење религије Влаха" указује на битну разлику између анимизма и аниматизма, износећи низ аргумената за теорију да је култ мртвих код Влаха сав прожет аниматистичком цртом, и да се тек са тог становишта може разумети у потпуности.²⁷ У раду "Рајска свећа у култу мртвих код Влаха у источној Србији" осим теоријског дела о овој теми објављује и пример мартурије која се изговара на почетку израде рајске свеће, као и пример "рајске приче" која се рецитује приликом намењивања рајске свеће. Грађу даје и у оригиналу и у преводу, и показује вештину преводиоца који је активан билингвиста.²⁸

²⁵ Исти, *Самртни ритуал и неки облици из култа мртвих у становништву влашког говорног језика Крајине и Кључа*, ГЕМ 30, Београд, 1967, стр. 254.

²⁶ Паун Ес Дурлић, *Небеска тела у култу мртвих код Влаха североисточне Србије*, Етно-културолошки зборник књ. III, Сврљиг, 1997, стр. 153-158.

²⁷ Исти, *Култ мртвих као основа за одређење религије Влаха*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 232-240.

²⁸ Исти, *Рајска свећа у култу мртвих код Влаха у источној Србији*, *Развитак* 209-210, зајечар, 2002, стр. 139-143.

Сања Станковић и Драгослав Девић приступају овој теми као етно-музиколози. Њихови радови су прилози проучавању музичке традиције источне Србије. Они су и сакупљачи који своје тезе поткрепљују примерима. Најбољи и најдетаљнији рад о специфичности једне врсте песама код Влаха (петрекатура) дао је Никола Павковић.²⁹

Мање или веће фрагменте влашке танатолошке лирике, са елементима синтетичких разматрања култа мартвих, налазимо и у радовима Славољуба Гацовића.³⁰

Из овога се лако може приметити да је влашка танатолошка лирика веома мало публикована, што не значи да је сасвим запуштена, или да није бележена. Једно од места где се овом аспекту народног живота посвећује примерена пажња јесте етнолошко одељење Музеја у Мајданпеку, које води кустос Паун Ес Дурлић. Део непубликоване грађе која се разматра у овом раду, потиче из теренске фонотеке овога истраживача, коме се искрено захваљујем на прилици да се њоме служим.

Народна традиција је у источној Србији врло свежа и добро очувана, особито међу Власима. Фолоклорно благо које се гаји, које живи и чини саставни део народног живота, заслужује стално истраживање и изучавање.

²⁹ Никола Ф. Павковић, *Три етнолошке минијатуре*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 63-66.

³⁰ Славољуб Гацовић, *Petrekatura (песма за испраћај покојника) у Влаха Унјурјана*, Зајечар, 2000; Исти, *Путеви истине*, Зајечар 1999.

ДЕСКРИПЦИЈА И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА

Један од најархаичнијих и најразвијенијих култова код Влаха је свакако култ мртвих и као такав он садржи најважније црте целокупне духовне културе овог народа.³¹ Етнолошким проучавањима дошло се до закључка да су религијске представе у култу мртвих код Влаха источне Србије у основи аниматистичко-фаталистичке, због чега су не само архаичније него и битно другачије од анимистичких представа присутних код Срба.

Анимистичка представа о загробном животу претпоставља да након физичке смрти, живот наставља само човекова душа, за разлику од аниматистичке по којој човек наставља свој телесни живот и после смрти. Посмртни живот је продужетак овоземаљског. Следствено томе, погребни обичаји имају за циљ да опреме покојника за "онај свет", а у посмртном циклусу он се опслужује као да је и даље члан заједнице, са активним духовним и телесним потребама, које ваља редовно да задовољава. Оба гледишта полазе од представа да је свет мртвих хладан и мрачан, с тим што је по аниматистичкој визији он још и безводан. У култу мртвих код Влаха постоји јасно издиференцирано схватање о две врсте смрти. Једна је тзв. "нормална, регуларна смрт" која подразумева умирање у старости, долази очекивано, и за коју је сам човек, као и његова ближа околина, потпуно спреман. Битни елементи ове смрти јесу умирање код куће, у кревету, са свећом у руци у моменту издисаја и у окружењу најближих чланова породице. Сви остали начини умирања називају се *muarća fara*

³¹ Паун Ес Дурлић, *Култи мртвих као основа за одређење религије Влаха*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 232

*rînd*³² ("смрт без реда"). Ово "нерегуларно умирање", међутим, није условљено старошћу умирућег, већ превасходно чињеницом да ли је он, у моменту издисаја, имао *yīaљену свећу* у руци или не. За умирање без свеће Власи кажу – *a murit în nјegura* (=умро у мраку), и сматра се највећом трагедијом која може човека да задеси.³³

Светлост, тј. свећа, је нешто без чега човек не сме да умре. Она представља његово *лично свејло* које, на оном свету, мора стално да носи са собом како би могао да види друге, а и други да виде њега. У случају "нерегуларне" смрти породица је дужна да свом покојнику што пре пошаље посебно израђену свећу, која се зове «рајска», јер тек по њеном примитку покојник прелази у рај.

У време жалости покојнику се обавезно обраћа песмом у којој су кључне речи – *skualǎ* и *pumenjeašće* (=устани и пробуди се).

За разлику од Срба, код којих постоји јединствен назив за песму која се пева поводом нечије смрти – тужбалица, код Влаха постоји читав жанровски систем који прати култ мртвих.

Тужбалица је прастара обредна песма која "брани од заборавана некадашње људе". У једној прилици она се импровизује у устаљеним тематским, поетско-изражајним и метричким оквирима, а односи се само на одређено умрло лице. По томе се, према *Речнику књижевних ѿермина*, она разликује од осталих народних лирских врста које углавном имају постојан текст.³⁴

³² У овом раду је на одговарајућим местима коришћен материјал на изворном влашком језику. Говори Влаха нису ортографски нормирани па се у пракси примењују различита решења. Због велике гласовне сличности између влашког и српског фонетског система, за ортографску основу узето је српско латинично писмо. У односу на српски, говор Унгурјана, из којег потиче и највећи број примера, има само пет фонемских разлика, и оне су ортографски третиране на следћи начин: «мукло а» – Ѧ, ѧ; «мукло и» – Ѣ, ѣ; африката дз – dz; «умекшано ћ» (слично срп. шј) – Š, š; «умекшано ђ» (слично срп. жј) – Ž, ž.

³³ П. Ес Дурлић, нав. дело, стр. 235.

³⁴ *Речник књижевних ѿермина*, Београд, 1985, стр. 838.

Основна карактеристика посмртне лирике јесте да је она неодвојиви део посмртних обреда из чега закључујемо да је класификација према месту које та лирика има у обичајном циклусу основна.

Главни принцип по коме се може извршити систематизација песама из култа мртвих код Влаха јесте функционалност, односно практична примена одређене песме у зависности од прилике у којој се изводи. Код Срба је главни принцип степен емотивности.

Вук даје сакупљене примере тужбалица насловљавајући их према месту у посмртном циклусу: "Над мртвацем у кући", "Кад мртваца изнесу из куће", "Кад му читају опело", "Над гробом". Од ове поделе крећу и каснији истраживачи ове теме.

Што се тиче посмртног певања код Срба класификацију према месту у посмртном циклусу могуће је извршити, али врсте песама нису тако јасно издиференциране у односу на време извођења, као што је то случај код Влаха. И овде оно почиње оглашавањем смрти, наставља се на гробу и о даћама (наравно у оним крајевима где се обичај тужења задржао). Међутим, текстови се не могу тако јасно разврстати према прилици. Принципи по којима се систематизују српске тужбалице су нешто другачији у односу на влашко нарицање за мртвима.

Пре свега треба уочити да у српској народној књижевности тужбалица као врста постоји и у епској и у лирској поезији. Српске тужбалице је могуће разврстати и по областима. Сваки крај доноси нешто своје и специфично. Основна одлика црногорске патријархалне средине јесте постојање култа погибије које је нашло своје место и у народном нарицању за мртвима. Отуда можемо говорити о специфичности жаљења за покојницима у Црној Гори, где се издваја нарочити тип ратничко-патријархалне тужбалице, која је умногоме сродна епској песми. Тамо где се више умирало природном смрћу тужбалица добија присан, породични

карактер. Код Влаха не налазимо примере ни јуначких, као ни партизаских тужбалица.

Према врсти смрти, тужбалице из Шаулићеве збирке (и уопште српске) можемо поделити на две групе. Прву би чиниле тужбалице за мртвим јунаком погинулим у борби, а другу – за оним који је боловао, при чему се увек прижељкује јуначка смрт. Овој подели можемо придружити и поделу у односу на то да ли је смрт била очекивана или не. Оваква подела подсећа на поделу влашких песама у односу на то да ли је смрт "регуларна" или не.

У односу на систем родбинских веза, који је сложен и компликован, закључујемо да тужбалице из Црне Горе и Херцеговине можемо разврстати у двадесетак врста. Тужбалице из источне Србије су у том смислу далеко једноставније.

Најтужније тужи мајка за неожењеним сином и сестра безбраткиња, при чему имамо у виду да је девер брат у новом дому. Њих одликује нарочита туга, нежност и топлина. Могу се разврстати и према полу и узрасту, што исто зависи од односа на релацији живи-мртви.

Могућа је класификација по социјалном статусу покојника. Овај моменат је код Влаха примећен код тзв. наручених песама, али је то новија појава.

Тужбалице јесу песме тренутка, али од моћи тужилице да на прави начин искористи присуство утврђених стилских и композиционих средстава зависи њихова лепота и трајност.

Нариче се од часа смрти. Најгласније је у тренуцима кад се покојник понесе од куће и спушта у гроб. Наставља се и више година после смрти. Тужило се и над оделом покојника, капом, оружјем (у неким случајевима и над фотографијом). Приликом посета гробу, покојнику су се саопштавале новости, шта се у кући и у месту догодило од последњег "сусрета".

У односу на време и место нарицања нема великих разлика између влашких и српских песама. Нариче се само дању, од изласка до заласка сунца. Оно што је специфично у обичајима Влаха који чине посмртни циклус јесте седмогодишња помана. Њену основу чини веровање да је максималан рок боравка у "јаду" седам година. Ипак, религијске представе не треба грубо одвајати. Оне се међусобно преплићу као и остали видови живота.

Према месцу у посмртном циклусу

Влашке песме

Према месту које поједине песме заузимају у посмртном циклусу могуће је извршити следећу класификацију:

Врста песме	Време извођења	Место извођења
Skuală, skuală (=устани, устани)	после издисаја, док се израђује погребна опрема	у кући, на путу до гробља, и на гробу
Zuorilji (=песме зоре)	јутро на дан сахране док је покојник на одру	код куће
Kîncîk đî petrekut (=петрекатура)	непосредно пре изношења покојника из куће	код куће
Vino, vino (=дођи, дођи)	после сахране – сваког јутра у зору до 40 дана, ујутру на дан помане, на помани над стварима које се намењују	код куће, на гробу
Marturija	почетак главних делова обичаја (намењивање одеће, изливање воде, изношење помане преко прозора ...)	код куће, на извору
Povasta rajuluј (=рајска прича)	приликом намењивања рајске свеће	код куће

Српске песме

Време извођења	Место извођења
после издисаја (оглашавање смрти)	над мртвацем док је још у кући
пре сахране	на путу од куће до гробља
за време сахране	на гробу
после сахране, за време првог помена (парастоса) који се приређује прве суботе после покојникове смрти ("субота")	код куће и на гробу
о четрдесетодневном, полугодишњем и годишњем помену	код куће и на гробу

Према начину интерпретације

Тужбалица је тужна, доста отежнута песма са честим болним узвицима. Код влашког певања на крају стиха глас трепери, подрхтава, и на тај начин певање појачава осећање бола и туге. Функцију преношења поруке умрлом преузима музика. Певање није само себи циљ већ представља магичну формулу којом се најтананија осећања, попут одјека, упућују најдражим покојницима.³⁵

Стихови влашког музичког фолклора садрже четири до осам слогова (у песмама из култа мртвих доминира осмерац). Стих понекад може бити и каталектичан, па се раскорак између стиха и мелодије допуњује додатним слоговима или само једним самогласником. Додатни слог или самогласник понекад чини слик са претходним редом (стихом). У влашком музичком фолклору слик је један од обавезних елемената. Јавља се удружен у паровима или у више узастопних стихова. Унутрашња, леонинска рима је исто врло честа. Бројне асонанце још више истичу звучне елементе ове певане народне поезије. Дужим низањем рима и асонанци, народни уметник остварује групе импровизованих целина по смислу, поенте, драмске

³⁵ Сања Станковић, *Обици њужења у селу Горњане и њихова улога у њосмртним обичајима*, Развитак бр. 2, Зајечар, 1990, стр. 89

градације са врхунцем. Те целине замењују строфе.³⁶ Као и у српским тужбалицама најчешћа стопа је трохеј.

За влашку певану поезију карактеристичне су иницијалне и финалне фигуре. Иницијалне су везане за природу, за зелено лишће, а финалне заокружују, у овом случају, трагичан завршетак целе нарације. Типично је и непостојање припева.

У музици се фаталистичко поимање света и живота препознаје у песмама филозофског садржаја о пролазности живота, о лепоти младости и слободи у љубави, чија је мелодија меланхолична и сетна до дубоке дирљивости (*kîncîse dî duor* = песме чежње).³⁷

Тужбалице се исказују у стиховима, подигнутим гласом, уносећи нагласак, дизањем и спуштањем гласа, тронутије, нежније и блаже него у песми уз гусле, отегнуто и са слоговним нагласком.

Један од разлога непостојаности текста тужбалица треба тражити и у мелодији. Тужна, монотона и отегнута мелодија, као метричка основа за стих, строго је утврђена у једном крају или у једном народу. Српске тужбалице није могуће разврстати на овај начин, јер осим што се певање губи, оно и није јасно одвојено од речитативног нарицања текста.

Врста песме	Начин извђења
<i>Skuală, skuală</i> (=устани, устани), <i>Zuorilji</i> (=песме зоре), <i>Kîncîk dî petrekut</i> (=петрекатура), <i>Vino, vino</i> (=дођи, дођи)	певање уз мелодију
<i>Marturija, Povasta rajuluj</i> (=рајска прича)	казивање, рецитоване

³⁶ Милан Влајин, *Карактеристике музичког фолклора из околине Невојина*, Развитак VII/6, Зајечар, 1967, стр. 67

³⁷ Паун Ес Дурлић, *Култи мртвих као основа за одређење религије Влада*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 240

Према психосоцијалном моменту

Шаулић истиче да су најбоље, најосетљивије и најжалосније тужбалице оне у којима мајка тужи за сином и сестра за братом. Важно је ипак имати меру, нарочито у низању заслуга покојника.

Код речитивног нарицања бол се изражава претежно узвичним реченицама: "Куку, мајци кукавици!", и сличним устаљеним изразима. Међутим у "правој" тужбалици бол се изражава поетски (управо су ти поетски елементи код Влаха, па и код Срба из источне Србије, редуковани). Ови елементи су присутни у најбољим српским тужбалицама (пошто је тежиште на емотивности понекад се добија панорама поражавајуће пустоши и туге). Лирско обликовање догађаја понекад је изузетно сликовито и емотивно.

На основу прикупљених примера могуће је извршити следећу класификацију (на основу релације живи-мртви, тј. тужилица-покојник): мајка-син, мајка-ћерка, жена-муж, ћерка-мајка, ћерка-отац, сестра-брат.

Закључујемо да је систематизација на принципу родбинских односа покојника и тужилице у тужбалицама Срба из источне Србије скоро иста као и у тужбалицама из Црне Горе и Херцеговине. Ипак код Срба у источној Србији не налазимо примере нарицања снаје за свекром или девером, или за заовом, што је свакако одраз односа у једној патријархалној породичној заједници која у источној Србији није била племенски организована. Уопште, у том смислу српске тужбалице из источне Србије одликује много мања разноврсност. У овим крајевима, сада као одјек друштвено-историјских прилика, не налазимо ни примере јуначких тужбалица у којима се велича смрт одређеног јунака, што је у Срба у Црној Гори и Херцеговини готово једини тип тужбалице.

По снази емоција најбоље су тужбалице мајки, јер је у њима бол најјачи и изражен је најнепосредније. У Црној Гори је хиперболисање врлина

и подвига на много вишој цени него лично јадиковање (за разлику од македонских, па и влашких). Видимо утицај друштвено-историјских прилика на поезију, а нарочито на посмртно певање као јадан од видова националног пркоса и бунта. Код Влаха не налазимо песме бола и поноса.

У песмама бола и поноса преовлађују идеали чојства и јунаштва. Ове песме су типичне тужбалице црногорске мајке, сестре, кћери, снахе. Овог типа је и тужбалица сестре Батрићеве у "Горском вијенцу".

Посебан тип тужења које је и Вук забележио, јесте тужење за виђе-нијим људима, поповима, властелинима, и другим значајним личностима које су имале значаја у животу одређене заједнице. Оваквих песама код Влаха не налазимо, што може да говори о нераслојености ове културе у социјалном смислу. У новије време социјални статус породице покојника и код Влаха добија на значају. Дешава се да се поједине влашке изворне песме изводе у склопу погребних обичаја. Располажемо примером из Дебелог Луга из 1999. са "седмогодишње" помане на којој је изнајмљени хармоникаш извео једну популарну песму за коју је нашао да је пригодна, јер је тужна и говори о "мајци која је остала сама" (прилог 11). Бира мелодију познате песме само због тога што је тужна. Дакле, и тема и интонација одговарају тужбалицама. Песма је о мајци која је остала без свог чеда. Њена туга и самоћа приказане су кроз низ ефектних поетских слика.

О томе да је најболнији тренутак кад се изгуби нежењени син јединац већ смо говорили. Из таквих околности настаје посебна врста посмртне лирике коју Власи зову "*la pus în kîncik*"³⁸ (посмртне песме по наруџбини). Располажемо примером из Мустапића (прилог 12). Закључујемо да из тужбалица нестају многи религијски детаљи, тако да и текст и само извођење све више зависе од друштвено-психолошких околности.

Интересантна је појава коју је приметио Иван Чоловић анализирајући читуље у новинама. У изразу жалости за покојником и љубави према њему Чоловић види сличност између нових новинских умрлица и традиционалних тужбалица. Новинска тужбалица посредује између ожалошћених и покојника, и поткрепљује једну од најважнијих порука: да мртви нису заборављени. Исказима се остварује двострука реторичка негација, смрти и живота: "мртви живе, а живи умиру".³⁹ Осим читуља сличну улогу добијају и епитафи.

Закључујемо да је тужбалица "спремна" да се прилагоди актуелном тренутку упијајући у себе нове моменте. Може да мења формална и књижевна обележја, али је због своје функционалности вечна.

³⁸ Букв. «ставили га упесму», тј. опевали.

³⁹ Иван Чоловић, *Дивља књижевност*, Београд, 1984, стр. 127.

АНАЛИЗА

Влашке њесме

Песме које се певају одмах после издисаја имају иницијалну формулу *skuală, skuală* (=устани, устани), која има функцију успостављања контакта, као и сви почетни обрасци који се могу понављати и даље у песми добијајући тако карактер посебно наглашеног места у тексту.

На основу прикупљених и анализираних примера ове врсте песама констатујемо да су ово песме које припадају погребном делу ритуала (пре сахрањивања). Њима се оглашава смрт и прати покојник у гроб. Своде се на нарицање најближих (мајка, сестра, жена, ћерка). Одликује их једноставност и у тематском и у стилском погледу. Према степену емотивности заузимају највише место, јер су оне први, непосредни излив бола. Сlike које се нижу су реалистичне и када се описује "онај свет" и када се говори о "овом", тј. о самоћи и патњи оних који остају. Ређају се детаљи из живота покојника (можемо то назвати покојниковом биографијом) па импровизација може бити врло широка (овај део зависи од самог покојника, али и од оне која тужи). Функција ових песама јесте да оживе покојника. Оне треба да га натерају да устане, да се пробуди, да се врати међу живе. Као да постоје два плана песме. Први, у коме је у центру пажње покојник и други, где ту улогу добијају живи, тј. његови најближи. Осим што се изводе над мртвацем у кући, певају се и путем до гробља и на самом гробу.

Суштина је у позиву да покојник остане код куће, да не иде – онда када се песме изводе у кући. Када се певају на гробу, непосредно пре сахрањивања, мртвац се позива да се заједно са укућанима врати своме дому, да проговори, да каже где су погрешили не би ли исправили своје грешке и тако га оживели.

Први пример којим располажемо забележила је Сања Станковић у селу Горњане (1990). То је пример у коме пева ћерка за оцем у кући. Овде на почетку не налазимо типичну иницијалну формулу – *skualǎ* (=устани), већ *cînće* (=држи се, не дај се). Песму одликује мноштво понављања (чак и по четири пута бива поновљен један исти стих). У основи ових понављања су функционални, практични разлози (певачици треба времена да смисли наредни стих), али се на тај начин појачава и ефекат изреченог. На тај начин и ритам постаје још спорији и монотонији, у складу са осећањима којима је песма прожета. У оваквим песмама нема ни похвале покојника, ни прекора, ни помена о болу оних који остају за њим. Нагласак је на његовом одласку заувек и на самоћи која га чека. Из самих стихова видимо да представа о загробном животу није нимало оптимистичка – остаће сам, са лицем према земљи. Слика је готово сурово реалистична. Назире се идеја о томе да смрт руши пређашњи, постојећи ред и изједначава се са нередом. Смрт доноси ћутање. Права жалост наступиће тек после сахране, са коначним сазнањем да покојник више није међу живима. Његова самоћа наглашена је и набрајањем кога све од живих оставља заувек – синови, кћери, унучад (ово је кратак податак из биографије одлазећег).

Имајући у виду да се испраћа старији човек, запажамо да је емотивност потиснута, а да је доминантнији конвенционални карактер песме. Више се тужи из обавезе, него из осећања. Наравно, жалост је увек присутна, али степен њеног испољавања зависиће од родбинских веза на релацији живи – мртви и од старости покојника. Ови моменти су далеко важнији у српским тужбалицама, па се и класификација врши на основу међусобних односа покојника и тужилице.

Песма се завршава општом жељом покојникових сродника, изражену кроз песму ћерке, да се пробуди, јер би то сви волели. Одликује се сиромаштвом и мотива и стилских изражајних средстава (одсуство сталних

епитета, стајаћих речи...). Испевана је у најчешћем стиху тужбалица, било српких, било влашких – у осмерцу, са цезуром иза четвртог слога. Једна од битних карактеристика је и постојање наративног слоја.

Следећи пример је снимљен у Жагубици 1990. године (прилог 1), и у њему сестра тужи за сестром. Ова песма је поетичнија и емотивнија од претходне, што је условљено и родбинском везом, али много више талентом саме певачице. Испевана је у шестерцу (што је иначе реткост), са цезуром после другог слога, а постоји и рима. Императивни тон долази од превелике жеље да се намера певања обистини. На основу главних мотива могу се издвојити три целине. Већ првим стихом казује се функција певања, која је иста као и у претходно анализираној песми. Након позива да устане, да се пробуди и прозбори, следи савет да се покојница моли да је пуне. Из "штуре биографије" сазнајемо да има децу и живе родитеље. Наставља се упознавањем покојнице са светом мртвих. Овај моменат се своди на низање различитих врста мртваца у односу на начин како су умрли. Песма представља низ упутстава упућених сестри како да се понаша кад стигне "тамо" (да се моли, да разговара са свима, да се не плаши, да се одмори). Припремајући је за "онај" свет, где ће се срести са прецима, певачица наглашава идеју о неминовности смрти, о истој судбини свих нас, што песми даје једну нову, готово филозофску, а универзалну димензију. Уз песимистичан тон и мисао да се мртви претворе у земљу и тамо труну, стоји упоредо и последња нада сестре да ће молитва бити услишена и да ће је смрт оставити "овде да поживи". Без много понављања и у убрзаном ритму, ова песма је корак даље у процесу уздицања ка правом уметничком делу.

У примеру из Дебелог Луга жена нариче за мужем на гробу (прилог 2). Ова песма треба да има моћ да покојника дозове на славу. У зависности од породично-родбинске ситуације следи набрајање оних који ће за њим

жалити. У овом примеру налазимо једну врло ефекатан израз патње. Жена позива мужа да се врати кући да "бол умине и да ватра згасне". Изузетна је и слика у којој се описује бол који је пренет на свет цвећа и биља у циљу приказивања јачине емоција које буде саосећање природе. Ово је иначе једно од општих места у тужбалицама, мада се код Влаха ретко налази. Поред тога, присутна је и христијанизација, па ове елементе сматрамо новијим, млађим слојем посмртне лирике.

Завршна слика је потврда визије "оног" света. Покојнику се намењује ова песма, а уз њу сузе да се њима умије. Ова необична ситуација произилази из веровања да на оном свету влада суша, па се сузе јављају као супституција воде. У питању је, дакле, опет практичност као једна од главних особина танатолошке лирике код Влаха.

Песма је компонована тако да се сваки стих понавља двапут. Алтернирају шестерци и седмерци. Свако позивање покојника да се врати кући завршава се фаталистичким мирењем са оним што је неминовно и свешћу да живот иде даље.

Већ је констатовано да су најболније тужбалице мајки за синовима, а нарочито су емотивне ако је у питању нежењен момак (прилог 3). Сама чињеница да родитеи сахрањују децу је довољна да ова песма буде права песма патње и крика, што је чини песмом најјачег интензитета осећајности. Сцена у којој мајка моли мртвог сина да устане не би ли га упитала како се одморио "у новом кревету" изузетно је потресна. Од жаљења за оним који никога није оставио за собом (овде препознајемо трагове прекора упућеног покојнику који у српским тужбалицама заузима много веће и значајније место), некога (жену и децу) да њима, живима прави друштво и буде успомена, песма прераста у тужење над сопственом судбином. Самоћа је онда равна смрти и нестајању.

Завршава се стереотипним стихом *Bogdaprnost sî fije* који данас има несумњиво христијанизовано значење "бої га му оїросїи [їрехове]" (буквално, од срп. "Бої га га оїросїи!"), али није било тако и у старини. Према Чајкановићу, првобитно значење ове фразе било је "Бої нека њеїа, или њеїову душу, ослободи шела".⁴⁰

Оно што је заједничко овим песмама јесте да оне нису нарочито дугачке. У њима можемо пратити развој од најједноставнијег, афективног нарицања, до правих уметничких дела чија се величина препознаје у извесном детаљу, никад у целини.

Оне се певају и приликом израђивања погребне опреме – док се прави крст, сандук, шљива, ...

Посебна врста погребних песама које су се сасвим изобичајиле су "зориле". Разредила су се и остала јутарња посмртна певања која су њени некадашњи остаци. Етномузиколог Милан Влајин успео је да сними један пример у Јабуковцу.⁴¹ Он примећује да је обред претхришћанског порекла и да коегзистира са хришћанским, тј. са православним церемонијама. Мелодија одише достојанственом тугом за умрлим, што ову песму чини другачијом од уобичајених тужбалица. Милан Влајин зориле смешта у групу пригодних песама чији начин извођења пореди са византијским црквеним појањем.

Ову врсту песама налазимо код Румуна у нашем Банату и у неким деловима Румуније (Олтенија, Банат), што је потврда да се ради о етничким групама са истим коренима.

За зориле је значајан тзв. соларни аспект мита, јер текст ове песме признаје Сунце као једино божанство. "Песме зоре" певају се у освит зоре,

⁴⁰ Веселин Чајкановић, *О маїји и релиїји*, Београд, 1985, стр. 256, (Наведено према: П. Ес Дурлић, *Друшїевни асїекїи їокладної їривеїа*, дипломски рад, библиотека Одељења етнологија Филозофског факултета у Београду, Београд, 1994, стр. 82).

⁴¹ Милан Влајин, *Каракїерисїике музичкої фолклора из околине Неїоїїина*, Развитак VII/6, Зајечар, 1967, стр. 70.

док покојник лежи на одру у кући, на дан сахране мртваца. Почиње призивањем Сунца коме се додељује улога својеврсног двосмерног психопомпоса. За Сунцем треба ићи ако се жели у рај, а потом и повратак међу живе, јер оно свакодневно "преживљава" драму умирања и поновног рађања.⁴²

Њени корени су у паганској митологији, али је адаптирана хришћанским обичајима. У њој се налазе комплексни елементи зоре, храста, са мистичним путовањем преко блата и мочвара, са појавом симболичних животиња (видре, змије и чудноватог јагњета), те са финалном формулом растајања преминулог од својих милих и драгих.⁴³ Пева је неколико жена, у хору, лицем окренутим ка истоку.

У песмама зоре, као и у осталим посмртним песмама Влаха, доминира "посмртна географија" која свет мртвих смешта готово у исту равн са светом живих. То је пасторална, идилична слика – ливада, дрво, извор воде.

Никола Ф. Павковић је проучавајући погребне обичаје у селу Церемошња забележио и једну влашку песму особену за ритуал у вези са смрћу – *kîncîk dî retrekut* (петрекатура). Уочио је да се она битно разликује од српске и од светске тужбалице. Разликује се и од других влашких песама из култа мртвих. Певају је две или четири жене и то најмање два пута: када се унесе мртвачки ковчег у кућу и за време док покојник лежи у њему код куће. Ту нема много импровизације, текст је постојан. Самим тиме што песму не певају најближе рођаке степен емотивности је сведен на одговарајућу меру. Павковић даје две варијанте ове песме од којих је једну забележио Ратомир Марковић 1965. у Раковој Бари. Анализа се своди на поређење петрекатуре и тужбалице као врсте.

⁴² Паун Ес Дурлић, *Небеска њела у култи мртвих код Влаха североисточне Србије*, Етно-културолошки зборник књ. III, Сврљиг, 1997, стр. 157.

⁴³ Раду Флора, *Зайиси*, Књижевност и култура Румуна у САП Војводини, Зрењани, 1981, 50-53.

Песма за испраћај покојника нема похвални карактер и казује о неминовности смрти. Изостављено је и приказивање тешке судбине оних који остају. Покојник моли Бога само да га на кратко врати међу живе јер је заборавио да им поручи како да се понашају. Идеја о неумитности смрти чини тугу релативном и пролазном. Нема ни прекора живих мртвом, већ га сви моле да се врати.

Павковић издваја елементе типичне за петрекатуру:

- разговор покојника са Богом и молба нарикача,
- начин путовања покојника са овог на онај свет,
- занимање (посао) покојника на путу за рај и у рају,
- последња порука покојника и опраштање од света живих.⁴⁴

Дужина петрекатура је много већа у односу на друге песме из култа мртвих. То је права прича у стиховима која се пева, са фабулом, ликовима, дијалогом. Можемо закључити да је код ове врсте песама дошло до преплитања и епских, и лирских, и драмских елемената, уз превагу епских. Ова песма даје визију "оног" света, а њена функција јесте да омогући покојнику да, савладавши препреке, стигне у рај. Упутства која покојник добија чине ову песму готово програмском.

Петрекатура је, дакле, специфична врста песама, које се певају пре сахране, приликом изошења покојника из куће, и припадају погребном делу ритуала. Испевана је у седмерцу, са цезуром иза четвог слога.

Примери из Ракове Баре и из Волује (прилог 4) почињу алегоријском сликом рањеног јелена, са детаљним описом (потковице су од сребра, рогови од злата, колевка, тј. ковчег је од сребра пресвучен свилом). У следећој слици у центру пажње је покојник који моли Бога да га упише међу живе. Из дијалога са њим сазнаје да је сломио перо, а мастило потро-

⁴⁴ Никола Ф. Павковић, *Три етнолошке минијатуре*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 64

шио (смрт је дакле неминовна). И колективна молитва читаве заједнице да се врати назад, која смрт сваког појединца доживљава као велики губитак, је узалудна.

Последња жеља покојника - да каже живима шта треба да не чине, тј. како да га ожале, остаје неуслишена. Одговор Бога се претвара у ређање немогућих ситуација у смислу схватања смрти као јединој извесности. Реквизити помоћу којих се отварају врата раја такође се јављају као елементи народног веровања (то су песма и мирис цвећа), а ту је и свећа која на оном свету треба да осветљава пут. Ова песма се завршава дефинитивним, резигнираним расанком покојника од света живих. Овде постоји и рима, а од стилских изражајних средстава јављају се словенска антитеза и реторска питања.

У Павковићевом примеру из Церемошње налазимо једно сасвим оригинално, готово савремено поређење жалости са путујућим војником. То је опште место ове врсте погребних песама где се фаталистичка идеја о пролазности свега, па и жалости, јавља да олакша и релативизује бол ожалошћених. Добија функцију катарзе. Слика рањеног јелена сада се јавља на крају. Јелен се иначе јавља као једно од хтонских божанстава у религији многих народа. Представа о њему као о психопомпосу врло је стара. У представама Влаха добија улогу онога који објављује долазак новог "станара" и који односи светлост оном ко није светло добио на време. Људска чежња и жал за овим светом, ипак је неутољива. Опраштајући се од њега човек га назива белим и лепим и супротставља га смрти, називајући је црном и ружном. У овој људској жудњи за животом и носталгији за овим светом лежи заправо општечовечанска тежња ка бесмртности, жеља за вечним животом, немирење са пролазношћу.

У "петрекути" из Волује (пример 4) налазимо веће богатство ликова и ситуација, самим тим и значења, у односу на већ поменуте примере. Ову

песму за испраћај покојника певају четири жене, при чему једна води, а остале понављају за њом. "Хорско" певање јавља се као још један драмски елемент у песми за испраћај покојника. Поред тога присутни су и обавезни обредни реквизити који увек имају своју практичну функцију – да олакшају одлазак покојника, тј. његов прелазак из "овог" у "онај свет" (босиљак, свећа, чаша воде).

Могуће је говорити о варијантама петрекатуре, што је један од врло важних елемената поетике народне књижевности уопште. У овој варијанти сусрећемо се са једним новим и сложеним ликом. То је *Самодива*,⁴⁵ која представља једно од важнијих танатолошких божанстава. Из њеног дијалога са покојником сазнајемо коју јој је улогу и шта је њен задатак. Она има моћ да лаже и вара, што јој помаже да одводи мртве са собом (и она има функцију психопомпоса). То потврђује наивност човека који верује да постоји други свет, лепши и бољи од овог, али је то потврда и општељудске наде и жеље да се живот наставља негде другде, да праве смрти нема.

Ово је најбољи расположиви пример ове врсте песама, јер се одликује богатством детаља, али и извесном универзалном, готово филозофском димензијом коју садржи молитва покојника и рефрен – "нек ми име памте". Страх од заборавља лежи у људској природи и понекад је јачи од страха од смрти. Док се наше име памти и спомиње дотле и ми живимо.

Сложеност визије оног света показује и веровање о постојању још једног демона смрти (Јадац), чија је улога да плаши оне који, путујући у рај, морају да пређу преко брвна, под којим је јад (пакао).

Једно од општих места јесте лупање на врата раја, где покојника дочекују свеци, или сам Исус, а уводи Света Марија (моменат христија-

⁴⁵ *Samadiva, Dije* (=Самодива, Дива) је демон смрти у влашком фолклору. За њу се верује да се јавља у тренутку наступа смрти и да је последње што човек угледа пре но што испусти душу; тада, вели се у народу, човек последњи пут «преврне очима», јер се престравио од њеног страшног изгледа

низације – млађи слој у представи о загробном животу која свој одјек има и у танатолошкој лирици). Светлост свеће биће замена за сунце на "оном" свету где влада потпуни мрак. Тамо је не само мрачно, већ и хладно, па свећа осим што осветљава пут треба и да греје. Обичај паљења покладних ватри ("привег"), настао је на основу веровања о тамнилу и хладноћи света мртвих.⁴⁶

У завршној слици опет смо у свету живих, где се покојнику гради "вечна кућа" са девет прозора кроз које треба да уђу жеље за свим оним што ће му из света живих недостајати (овде је могућност импровизације велика). Потврђено је и веровање у магијску моћ појединих бројева, што је опет један од елемената поетике народне књижевности.

Песму је могуће поделити на три дела, јер се певање прекида три пута и врше извесне обредне радње. То су праве, мале сцене које подсећају на дидаскалије у драмама, што је само још један слој ове сложене врсте песама, у којима је најизраженији спој паганизма и хришћанства.

У одломцима песама за испраћај покојника, које је објавио Славољуб Гацовић, понављају се већ уочене ситуације и ликови, али има и неких нових симбола, што добрих, што злих сила-препрека (нпр. ластавица, врба, младунче поскока).⁴⁷

Драгослав Девић наглашава разлику између нарицања, код кога је висок степен импровизације, и петрекатуре која има релативно постојан текст.⁴⁸ Фабуларну потку чине упутства за кретање на оном свету, па је импровизација могућа само у оном делу где се откривају детаљи из живота покојника.

⁴⁶ Слободан Зечевић, *Привег и друге вајре из кулџа мртвих у источној Србији*, Развитак VI/3, Зајечар, 1966, стр. 46.

⁴⁷ Славољуб Гацовић, *Пушјеви истине*, Зајечар, 1999, стр. 184.

⁴⁸ Драгослав Девић, *Народна музика Црноречја*, Београд, 1990, стр. 25.

Црноречке петрекатуре проширују портрет Самодиве обогаћујући га новим детаљима – није само црна, ружна и брадата, већ и сува, висока, избуљених очију, наоштрених зуба. Идеја о неумитности смрти бива садржана у њеној поруци "да је она дата од бога". Бог, дакле, даје и живот и смрт, и добро и зло. Стереотипни почетак у коме је доминантна слика бора као симбола вечности је новина за ову врсту песама. Морамо напоменути да преводи песама које је Девећ објавио нису у потпуности успели.

Најсличније *skuală* песмама су оне које се певају након сахрањивања, дакле припадају посмртном делу ритуала. Оно што им је заједничко јесте велики степен импровизације па самим тим и емотивности, на коју утиче и то што их изводе најближе рођаке (мајка, ћерка, сестра, жена). Њихова иницијална формула гласи – "*Vino, vino*" (=дођи, дођи). Изводе се на дан помане (код куће, на гробу), као и над стварима (реквизитима који се користе у обреду намењивања – одећа, свећа, вода).

Функција ове врсте песама је да омогуће да покојник дође и прими оно што му се намењује. Фабуларну потку овде чини списак потребштине које су човеку неопходне како на овом, тако и на оном свету.

Од сакупљених примера типичан је пример певања над одећом на помани четрдесетници баба Марије (прилог 5). Основна њена функција јесте позивање покојнице на поману где она треба да дође и преобуче се (одраз веровања да мртвац четрдесет дана лута наоколо и да се за то време испрља).⁴⁹ Ово је једно од општих места код намењивања које открива неке моменте из религијске представе ове специфичне етничке заједнице.

У даљем тексту следи детаљно набрајање појединачних делова гардеробе, у складу са полом покојника. Већ је примећено да се ретко и укратко открива понеки детаљ из живота преминулог, овде – "на твом

⁴⁹ Сретен Петровић, *Митологија, маија и обичаји*, Културна историја Сврљига књ. I, Ниш-Сврљиг, 1992, стр. 156

путовању у бање далеке" и "чесма у твом дворишту где ти је било лепо". Најчешћи, готово једини епитет код набрајања ствари јесте придев леп, што показује сиромаштво изражајних средстава.

Медијални део песме условно се може поделити на две целине. У првој се детаљно набрајају делови одеће, а у другој је предмет певања торба и њена садржина. Сврха свега је да покојник буде леп, тј. чист кад дефинитивно оде на "онај" свет.

Код уочавања тзв. емотивних места треба имати на уму старост покојника. Пошто се овде ради о старици осећајност је умерена, у складу са њеним годинама.

Интересантно је запажање етнолога-записивача да она певачица која води мења мелодију кад види да не одговара. Овај податак упућује на закључак о важности начина певања које зависи и од талента певачице.

Следећи пример забележен је у Близни (прилог 6). У питању је нарицање ћерки за мртвим родитељима које се претвара у оплакивање свих мртвих сродника. Ово је пример певања песме која је више песма о живима који сада пате. Можемо то, можда, окарактерисати као утицај српске на влашку културу, пошто је то један од главних момената запажених у тужењу код Срба. Акцент је на болу и самоћи оних које певају. Стихови "тама ми на главу пала и на воћке у градини" дају овој песми димензију поетичности и чине је више уметничком, а мање функционалном од свих претходно наведених примера. Слика у којој и природа саосећа са живима типична је за тужбалице, али код Влаха готово да је ово јединствен случај.

Ни овде биографски моменти нису изостали. Завршава се моментом поистовећивања са сином полусестре који је такође остао сам, па бол бива наглашенији и уздигнут на општељудски ниво, тако да функција певања постаје катарза која треба да донесе олакшање усамљеној души.

Испевана је у осмерцу, са цезуром после четвртог слога. Сваки стих се пева по два пута, што је опет практичан разлог, јер треба времена да се смисли наредни стих.

Располажемо са још два примера ове врсте певања које је објавила Сања Станковић. У њима ћерка дозива оца да се врати. Засноване су на јакој жељи да покојник оживи. Први пример, састављен углавном од осмераца, везан је за ритуално "пуштање, ослобађање" воде, а други, у стиховима од шест слогова, за намењивање одеће на дан помане.

У првом примеру јавља се један нов моменат у мотиву ветра који треба да има моћ да глас оне која тужи (у овом случају је то ћерка) однесе до покојникове "нове куће". Закључујемо да се и овде ветар јавља као нека врста психопомпоса. Истовремено, ветар је, по наородном веровању, и једно од станишта душа.⁵⁰

Све је спремно, само њега нема. И поред сазнања да се на овом свету неће срести никад више, жеља за поновним сусретом, макар на кратко, не напушта оне чији живот иде даље.

У песмама које се певају у зору препознајемо остатке некадашњих "зорила". Први пример је из Рудне Главе, други из Горњана. Сврха ове песме – молитве садржана је у стиху "можда те и повратимо", чиме се изражава веровање у магичну моћ песме.

У певању у зору за баба Маријом (Рудна Глава, 1984, прилог 7) уочавамо постојање паралелизма, што је једна од најчешћих стилских фигура не само у тужбалицама, већ у народној поезији уопште. Најпре се нижу имена њених најближих сродника (потوماка), а потом, позивајући је да дође на поману и позове фамилију, следи набрајање њихових имена (преци).

⁵⁰ Изрека *Sufljitu în vînt – uasilji în pomînt!* («Душа у ветар – кости у земљу!») користи се често као једно од објашњења шта се догађа после смрт човека.

Родбина се помиње према положају гробова у односу на гроб покојника, што је још један елемент аниматистичке представе загробног живота, јер је гробље «насеље» мртвих, у коме они настављају да «живе» оностраним животом.

Детаљи из њиховог живота, њиховим болестима и локализација показују ширину могућности импровизације.

Помана се даје једном покојнику, она је "његова", али се намењује и осталим блиским рођацима. Потом се покојник обавештава шта се дешава на овом свету информишући га какву му помане спремају, што је доказ да се живи држе обичаја, тј. да поштују мртве.

Стихови којима се песма завршава представљају финални украс који заправо има свака влашка песма ("зелен листак...", овде – "листак винске лозе..."). На самом крају помиње се свитање као време певања што је заправо експликација обреда.

Други пример ове врсте певања (певање над одећом на четрдесетодневној помани баба Марији Радуловић у Рудној Глави, 1984, прилог 8) обилује понављањима чиме се постиже и извесна музикалност, осим што је функционално у смислу "добивања на времену" тужилице. Фабула песме, оно што уочавамо као њен наративни слој, своди се на описивање радњи које прате сваки одлазак на гроб као део погребног ритуала. Доминантан је мотив "нове куће", који налазимо и код Срба.

Кључни стих у коме је садржан разлог певања и вршења обредних радњи изражава наду да се покојник може пробудити и освежити, дакле оживети. Глас тужилице треба да има ту моћ. Последње две строфе су у виду опраштања не само од конкретног покојника, већ и од оних који му на оном свету праве друштво (култ предака).

Филозофски завршетак у виду поенте добија на универзалности и доноси утеху онима који пате због губитка неког блиског. Осмишљава се

чин тужења уз поруку да речи доносе олакшање чиме се изражава вера у катарзичну моћ изговорене речи.

Оно што је општа одлика досадашњих анализираних примера јесте редукованост узвика, ономатопеја којима се изражава бол. Они се могу свести на неколико уздаха ("ао", "аој", "ау") и ламентирани узвик "леле" који је готово једини. Ова особина битно чини различитим нарицање код Влаха у односу на нарицање код Срба, а нарочито код Срба у источној Србији где, видећемо кроз каснију анализу, такве речи прерастају у лирске паралелизме, тј. у анафору.

Због тога што извођење тужбалице подразумева садашњи тренутак, она представља, поред сватовских, најотворенију врсту народне поезије, па је једна од њених главних особина актуелност.

Посмртно певање код Влаха се несумњиво теоретски може окарактерисети као орфичко, јер попут Орфеја који је сишао у подземље и песмом измолио враћање Еуридике из света мртвих, и влашке певачице настоје да умрлог поврате. Орфичари су уз умрле стављали златне листиће са упутствима за понашање (кретање) на оном свету. Као и у влашким песмама којима се прати покојник, и орфисти су упозоравали покојника да води рачуна са кога ће извора пити (врело заборав).

За разлику од свих претходних врста песама из култа мртвих код Влаха које се певају, постоје и врсте које се казују, рецитују. Осим мартурије постоји и тзв. рајска прича. Ове врсте нису везане за музику, али се ипак у њима крије латентна мелодика (остварује се анафорама, асонанцана, алитерацијама, уопште свим врстама понављања).

Мартурија је посмртни текст који се изговара и има функцију да отвори комуникацијски канал између света живих и света мртвих (прилог 9). То је "обред у обреду", јер се изводи у склопу већих обичајних целина као што су помана, пуштање воде, намењивање одеће.

Без ње "мртви не могу да приме ништа од онога што им живи шаљу". Ово схватање произилази из аниматистичког концепта влашке религије, у којој култ мртвих заузима централно место, због чега је обавеза према мртвима код Влаха чешћа и сложенија него било где другде.

Мартурија је логорични обред којем се приступа пре слања култних понуда (јела, пића, воде, ватре, одеће и сл.) на онај свет.⁵¹

Ова специфична молитва «сведочења»⁵² изводи се уз обавезне реквизите (свећа, жртвени колач у који је утиснут новчић) с циљем да се добију божанства царства мртвих – пре свих Сунце и Месец - која треба да омогуће излазак и повратак умрлог човека на "овај" свет. Друга функција обреда јесте да се «посведочи» на «овом» и «оном» свету да је сам обред извршен у свему према правилима која налаже традиција. Ако се испусти ма који прописан детаљ – цео обичај је узалуд вршен, јер покојник остаје ускраћен за понуде које жељно очекује.

Дужина и садржина мартурије варира од случаја до случаја, али се у њој могу уочити следеће целине: иницијална формула, медијални део и финална формула. У првом делу молиља се најпре обраћа одређеном кругу божанских ентитета, са захтевом да се они, као сведоци, увере у извршење обреда и да удруженим снагама, изведу покојника са "оног" на "овај свет" како би лично преузео оно што је за њега припремљено. Због веровања да планетарна божанства господаре оним светом апелује се на њих да помогну у остварењу ове намере.

Други део је негде изостављен. Обично се састоји од проширивања претходног списка сила које се позивају у помоћ (утицај хришћанског фолклора). Од свих се тражи да саслушају и приме молитвене речи, затим да потраже покојника, да га пронађу и доведу (или пусте да дође) на "овај

⁵¹ Паун Ес Дурлић, *Небеска њела у култи мртвих код Влаха североисточне Србије*, Етно-културолошки зборник књ. III, Сврљиг, 1997, стр. 153.

⁵² Израз *marturija* грчког је порекла, и значи «сведочење».

свет", али да притом не казне жене које врше обред уколико су у нечему погрешиле, већ да њихове пропусте исправе и допуне.

У трећем делу прво је једна од присутних жена сведок на овом свету, а Сунце и Месец на оном, затим промене "места", а на крају се понавља почетна ситуација, с тим што се дода "bogdaruost" и тиме се мартурија завршава. Замена места се објашњава веровањем да се Сунце и Месец крећу и овим и оним светом, а човек се на оном свету придружује покојницима из своје бивше околине и треба да им пренесе сва збивања која их се тичу.

Митолошку основу мартурије чини прастаро веровање да су Сунце и Месец (вл. *Luna*, женског рода) брат и сестра за које се везује инцестуозна ситуација која се неизбежно разрешава самоубиством Луне. После тога их Бог као светлила ставља на небо, али трајно раздвојене. Мартурија је магијски утицај на уранска божанства с циљем да се покојници врате међу живе, али остварен наједноставнијим и истовремено најснажнијим средствима: изговореном људском речи.

"Рајска прича" је такође врста молитве за покојника којом се апострофирају све оне силе присутне у митолошком искуству човека, и са којима је мудро бити у добрим односима, да би се остварио најважнији циљ овоземаљског живота: обезбеђења места у рају када се он оконча (прилог 10).

На овом примеру истовремено видимо и то како долази до симбиозе паганских и хришћанских елемената. Ритуално изговарање "рајске приче" има за функцију очишћење и праштања грехова почињених на "овом" свету, без чега је немогућ прелазак у рај.

Пре него што узме оно што му је намењено од стране живих, покојник мора да буде "очишћен" од грехова. Без ове приче која се изговара он не би могао да буде искупљен од грешника и премештен код праведника.

Онострано очишћење остварује се оностраним обредним логоричним чином: једноставним изговарањем стихова.

"На почетку беше реч!" Када се "та реч" изговори на прописан и ваљан начин – човек постаје божанско биће, коме као таквом, припада место у рају.

"Рајска прича" се не пева, она се само изговара, рецитује. Нема музике која, како етнологзи налазе, треба да обезбеди прелазак поруке из "овостраног" у "онострано". Усуђујемо се да кажемо да је овај пример можда један од најстаријих облика усменог књижевног стваралаштва, нека врста очуване "праклице" из које су изникли сви остали примери који чине танатолошку лирику којом се овде бавимо.

Вредно је, поред овога, напоменути и друге књижевне елементе "рајске приче", пре свега то је слика пчелица које су симболи чистоте и исправности, али и упорности, истрајности. Потпуно позитиван принцип у веровањима, који треба, у моралном смислу, да обезбеди повратно дејство на живе људе, јер је несумњиво да изговарање "рајске приче" има снажно поетско и драмско деловање на публику пред којом се рецитује, у кључном тренутку обреда "помана", који је, иначе, сав проткан симболичким чиновима и до крајњих граница набијен емоцијама.

Посебна, снажна симболика избија из броја девет који је у "рајској причи" везан за изворе. У фаталистичким културама, каква је влашка, непрестано се провлачи нада у бесмртност, а она се у овом случају може остварити једино повратком из мртвих, неком врстом непрестаног кружења које прожима целу природу. Број девет симболише пренатални циклус, време које будући човек проводи у мајчиној утроби пре него што се роди, а извор је суштаство самога рађања.

Српске њесме

Српске посмртне песме из источне Србије су много више лирске у односу на влашке, али и у односу на српске из других крајева. Натопљене су осећањима и нема пркоса. Само бола због губитка најближих.

У примерима из Бољевачког среза које је објавио Саватије Грбић могуће је издвојити стална места:

- апострофирање покојника,
- прекор упућен умрлом што их је оставио, али и зато што је отишао оставивши незавршен посао и њих саме
- жудња мајке за смрћу
- поздрав

Од стилских фигура најуочљивија је анафора присутна у свим примерима (нпр. "Јао сине", "куку", па следи именовање оног за ким се жали), као и реторска питања и стални епитети у описивању нпр. "вечне куће" (груба, тавна, ладна) или момка (млад, зелен).

Већ је примећено да су најболније оне у којима мајка тужи за сином жалећи што је остао нежењен, што никога није оставио за собом да њима (живима) ублажи бол и олакша преостале дане.

Испеване су најчешће у осмерцу, али се јавља и десетерац што је новина. Реалистичност слика чини их блиским влашком нарицању. У односу на остале српске једноставније су и мање поетске.

У тужбалицама из средњег Тимока које је објавио Светислав Божиновић уочавамо већи степен сликовитости у односу на претходне. Гласно нарицање се на овом подручју зове завијање, а код досељеника са Косова запевање. Ова врста песама у овом крају нема одређену форму нити утврђени ред по коме би се износиле покојникове особине и добра дела. Имровизују их углавном старије жене над мртвацем или на гробу. Римовање је ретко или случајно, а метрика неуједначена. Садржина је

различита, али постоје само два уопштена епитета: жалан и тужан који су садржани у почетном директном обраћању покојнику.

И овде родбински однос са покојником одређује донекле садржину тужбалице. Жена над преминулим мужем јадикuje што нема више свог домаћина с којим би пошла на њиву или ливаду. Када жали за сином проклиње бога који пушта болест на младе. Величајући очеву доброту кћи евоцира успомене на оног који је своју децу чувао, хранио, облачио и на сабор водио. Тугујући за братом сестра открива да се он много у животу напатио и да је патња која чека његову породицу (жена и дечица) неизмерна, а посао недовршен.

Божиновић наглашава да се нариче и о разним црквеним празницима када се преминули обавештава о свакодневном животу и пословима који се одвијају у дому и на имању. Даје и примере у којима тужење поприма елементе наивности и хумора, али их особа која импровизује није свесна. Понекад се тужење претвара у јадиковку због сопствених животних невоља и незадовољства, ту се "пушта срцу на вољу". Божиновић закључује да се "завијање" у новије време губи и да нова схватања потискују старе обичаје.

Низ претходних примера наводи на закључак о њиховим главним заједничким особинама – краткоћа, сажетост, емотивност и реалистичност.

Пратећи сахрањивање у Крајини, Живојин Станковић се посебно задржава на обичају сахрањивања кад умре момак или девојка, који је у овом крају врло значајан. Даје низ песама које се изводе у овој прилици, уз кратак опис погребног ритуала. Као специфичност примећујемо обичај кићења шљиве који је постојао и код Влаха, и који се, понегде, сачувао до данашњих дана.⁵³ За разлику од претходних примера у којима певају старије жене, овде су сусрећемо са певањем девојака и то:

⁵³ У неким селима Горњег Пореча, на пример, незамисливо је и дан-данас да се умрла особа сахрани без шљиве, која се кити даровима намењеним људима који су помагали при сахрани (село Црнајка, према етнолошкој документацији Музеја у Мајданпеку).

- за време кићења шљиве
- кад спровод крене
- кад се спровод приближи гробу
- кад мртваца спусте код гроба и свештеник чита помен

Занимљиво је да су ово песме дужег стиха, углавном од дванаест слогова, ређе од десет. Главни мотив је поистовећивање покојника (пошто се ради о момку) са младожењом, тзв. мотив "мртвачке свадбе". Препознају се елементи свадбене лирике и у сликању поворке ("сватова"). Ове песме одликује богатство симбола и метафора у односу на претходне. Покојник је зелен бор или јела, сандук – нови двори, невеста или старојко је зелена травица, мајка или кум – црна земљица, отац – крст што је код главе.

Развијеност култа предака код Срба потврђена је и овим песмама у којима је доминантан мотив сусрета са мртвим сродницима на "оном свету". Интересантна је и слика контраста између сунца и мрака, и понашања живих и покојника. Контраст је иначе један од чешћих начина компоновања погребних песама.

У неким песмама композициони принцип чини доследно спроведено понављање, уз већ споменути анафору ("јаој" и "леле").

У завршној напомени Станковић указује на прилагођавање текста покојнику, што потврђује запажање о ширини импровизације, али уз постојање општих, сталних места. За све ове песме при сахрани мртваца мелодија је скоро увек иста.

Борислав Првуловић описујући оглашавање смрти у Тимочкој Крајини каже да на тај начин жене врше и прво опело умрлог лица. У селима око Књажевца живе термини "завијање" и "кукање". Овде се та прва, афективна нарицања своде на упутства о понашању на оном свету, на намењивање понуда (свеће, цвећа и погаче) и поздрављање других покојника. Као да су елементи две различите религијске представе спојени

и измешани баш у овом примеру. Као основну одлику нарицања у Тимочкој Крајини Првуловић издваја етнографски садржај што их одваја од правих тужбалица. Уочава постојање два начина нарицања: из обичаја и из интимне туге.⁵⁴

Мелодија је ритмизирана. Почиње узвицима, самогласницима, отегнуто: е, ао, о. Стихови су различите дужине, од четверца до десетерца, па и више (видели смо да има и дванаестераца), а постоје и текстови са неједнаким бројем слогова. То жена која нариче надомести отегнутим слогом, најчешће последњим (тога има и у влашком нарицању када се додаје "ре" на крају стиха). Реторичност о смрти и сахрани јавља се као нужна, јер у тешкој невољи и јаду постиже извесну катарзу.

Међу најраније записе о обичајима са подручја источне Србије свакако је онај Саве Милосављевића о Хомољском срезу. Бавећи се обичајима из култа мртвих у српским селима у околини Жагубице указује на то да се смрт у кући објављује селу запевком. Не говори о певању, већ о гласном говорењу речи. Даље говори о времену нарицања у односу на време смрти, доводећи то у везу са народним веровањима у вези са смрћу. Оно што је он уочио у запевкама за мртвима представља значајан темељ у проучавању народне књижевности, иако је његов приступ етнологски: не нариче се ноћу, мушкарци плачу у потаји, нарикаче поздрављају своје мртве преко конкретног покојника, у нарицању нема нарочитог реда, па се често јављају, према његовим речима, бесмислени и глупи изрази, погреб момка или девојке више личи на весеље, девојке које певају зову се певице, а зењима иду и свирци, итд. Примерима, које је он сакупио и објавио, најсличнији су каснији примери Грбића из Бољевачког среза. Ове песме су кратког стиха. Преовлађују седмерци. Дати су примери нарицања мајке за

⁵⁴ Борислав Првуловић, *Ретор у народним обичајима о смрти и сахрани у Тимочкој крајина*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 258

сином и ћерком, као најчешћи и најемотивнији начини тужења. Бол мајке која сахрањује децу не може се мерити ни са чим, па ове запевке могу бити изузетно дуге, што се регулише утехом да је и Богу потребно младо, лепо, вредно и ваљано. Анафора, која је иста у свим песмама ("јој, сине", "јој, ћери"), само појачава њихову потресност.

У тужбалицама које се изводе у кући и путем до гробља нарикача моли покојника да се придигне (да оживи), упућује му се "прекор" због недовршеног посла, ако је у питању момак, а ако је ожењен говори се о деци сирочићима. Јавља се и мотив жалости стоке за покојником. У нарицањима на гробу главни мотив је "вечна кућа" при чијем се описивању користи поступак градације у употреби епитета (ладна, тавна, дубока, страшна), која је готово језиво реалистична.

Код Девећа налазимо два српска примера певања за мртвима. Један за сестром из Сумраковца и други за мајком из Добрујевца. Одликује их неуједначеност дужине стиха (од три до осам слогова) и могућност организовања у строфе у другом случају. То су прва, афективна изражавања бола након издисаја покојника. Прва песма је врло кратка и своди се на извињење сестри ако јој се учини да је прежаљена. Одликују је једноставност и одсуство сликовитог изражавања. Други пример је нешто сложенији самим тим што се песма претвара у тужење и за оцем и за братом. Чињеница да је тужилица особа која је изгубила све најближе и остала потпуно сама, чини ову песму изузетно тужном. Локални говор у овим примерима је нарочито изражен.

Један од момената народног веровања јесте да све што се дешава, дешава се зато што је тако судбина одредила. У складу са тим је и представа да је сваком човеку још на рођењу речено шта ће му се десити, и нико није у стању од тога побећи. Фатализам, као један од елемената

народне религије становништва источне Србије, показатељ је њене архаичности и старине – како код Срба, тако и код Влаха.

Српске народне тужбалице одликује богатство симболике која краси читаву народну песничку ризницу. Њихов ритам је разноврстан, а преовлађује осмерац са четворосложним припевом. Описи у њима су снажни и изразити, језик богат, слике живе и фигуре пуне снажности и полета.

Цаковић дели српске тужбалице на две групе: песме бола и песме бола и поноса. У првима је основни мотив ожалошћена чежња за породичном срећом, а у другима за славом.

Говорећи о узроцима настајања тужбалица Шаулић открива уствари њихову сврху – да се ублажи бол и да се сачува сећање на преминулог. Њихов ритам је разноврстан. Он тужбалице дели на емотивне и на историјско-документарне у којима у осим бола налазимо и позив на освету чија је практична функција у подизању морала у будућим борбама и буђењу родољубивих осећања. Исту улогу добијају и реминисценције на косовске јунаке.

Један од првих који скреће пажњу на лепоту и изворност српских народних тужбалица јесте Новица Шаулић. Већина песама из његове антологије из 1929. су тзв. јуначке, херојске. Оне имају елементе тужбалица, али је њихов тон другачији. Пркос, гнев, клетва, само су неки од елемената ове најраспрострањеније врсте тужења за мртвима у Црној Гори. Треба увек имати на уму и друштвено-историјске прилике, тј. вековну борбу са Турцима на овим просторима. Ове песме откривају и менталитет једне патријархалне средине, као и породичне односе унутар племенске заједнице. Оно што је најуочљивије у овим тужбалицама јесте величање погинулог јунака које се понекад проширује на хиперболисање јунаштва читавог народа. Најболније су тужбалице мајке за сином, сестре за братом, снаје за девером. Најлепше су онда када херојска смрт буде у другом

плану, а лична патња, изражена у оригиналним и ефектним сликама и метафорама у првом плану. У најличнијем се препознаје оно што је најуниверзалније.

У овим песмама се и припев ретко јавља. То је схватљиво када знамо да је његова функција изразито лирска, а овде је акценат на епском. Припев утиче и на ритам и интонацију, а ове песме имају изражен декламативни карактер.

Разлоге кратког века ових песама треба тражити у њиховој структури, битно одређеној функционалношћу и садржином. Структуру чини низ мисаоних целина, при чему сваки стих, заједно са припевом када постоји, чини посебну целину. Припеви, најчешће четворосложни, као издвојене синтагме којима се апострофира покојник и у којима певачице наглашавају израз свог бола, везани су за стихове алитерацијом или смислом, а најуспелији су када су обе везе остварене.⁵⁵ Вредност није у целини када се некад наративно опева и разлог смрти и след догађаја који су смрти претходили (тих елемената има и код Влаха) већ у појединим детаљима.

Устаљене теме су: сликање тешке судбине оних које је покојник оставио, истицање свеопште жалости за покојником, прекори пуни нежности и топлине упућени покојнику што одлази са овога света, наговарање покојника да се сажали на своје ближње и не оде у свет препун тмине из којег нема повратка, поздрављање ранијих покојника.

Тужбалице су само једна од форми усменог стваралаштва везаних за погребне обреде. Поред тужбалица постоје и приповетке, загонетке, пословице, изреке.⁵⁶

Закључујемо да су ове песме одраз друштвених норми. Читајући их ми заборављамо да су саставни део обреда у мртвачком култу. Оне се оса-

⁵⁵ Миодраг Матицки, *Двори самојвори*, Београд, 1979, стр. 9.

⁵⁶ Исто, стр. 11.

мостаљују, а најбоље од њих постају права, потпуно независна (од свега, па и од ритуала) уметничка дела.

Налазимо и примере нарицања за историјским личностима. Величајући херојску смрт изражавају општељудску жудњу за славним завршетком, оним које се у народу памти, а кроз поезију живи. Овакве тужбалице су специфичност црногорске средине, али ћемо их наћи и у другим нашим крајевима. Свуда где је борба била начин живота певало се о младима који се жене смрћу, или остављају сирочад.

Архаичне религијске и митолошке представе у оваквим тужењима су редуковане, готово истиснуте. Речник је епски, у складу са схватањем живота и смрти – чојство и јунаштво увек испред свега. Испеване док се бојеви још увек бију, одајући свест народа да су битке неминовне, оне су заправо слика актуелног тренутка.

У апострофирању покојника откривамо богатство и разноврсност српског језика, где преовлађује метафорика из биљног и животињског света.

Теме које одликују тужбалице свих народа у свим временима су тема смрти и тема туге. У "забранама" претераног тужења, које прећутно намеће патријархална заједница, треба тражити начин да се туга и бол "ограниче", да њихово испољавање буде мера ономе што људско срце може да издржи.⁵⁷

⁵⁷ Занимљив је пример који је етнолог Дурлић забележио код Влаха источен Србије: учесници погребна непрестано одвраћају мајку од емотивне потребе да плаче и рони сузе над телом мртвог детета, јер се те сузе скупљају у ведро које ће дете на оном свету морати да носи са собом кроз целу вечност!

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Песници, уметници, сликари, филозофи нашли су у тужбалицама дубок извор инспирације. Бол тужбалица је општи бол, суза људска и чежња за животом и очувањем спомена и имена драгих умрлих.⁵⁸

У српским и влашким песмама из култа мртвих постоји синкретички спој два слоја, различитог просторног, временског и културног порекла. Разлика је само у томе шта преовлађује. У тужењима се чува обележје краја у коме оно настаје, и у погледу језика и у начину изражавања осећања, али је поезија израз људске душе уопште. Тужбалица је свуда иста, јер су и људи и смрт у основи свуда једнаки.⁵⁹

Свим анализираним текстовима заједничко је преплитање архаичног и савременог. Све је процес – како у животу, тако и у поезији. Али, оно што јесте стално то је немирење са смрћу. Верујући у повратак, живи се увек обраћају мртвима као да их ови могу чути и видети. Оно што је реалност (физичко нестајање, смрт) у супротности је са општељудском жељом за бесмртношћу, из које настаје права уметност, као један од начина да се победе време и пролазност. На тај начин тужење за мртвима сједињује у себи прошлост, садашњост и будућност и говори о вечитој човековој запитаности о смислу живота и тајни смрти.

Кључни проблем, који је своје место нашао и у народном стваралаштву, јесте човекова коначност. Због тога и космос пати, јер смрт сваког човека ремети равнотежу универзума.

⁵⁸ Новица Шаулић, *Српске народне тужбалице*, Београд, 1929, стр. 30.

⁵⁹ Војислав Ђурић, *Тужбалица у свейској књижевности*, Београд, 1940, стр. 108.

Смрт, као и рођење и ступање у брак, представља део циклуса којим индивидуа прелази из једне социјално-биолошке равни у другу. Тако тужбалица добија функцију да омогући што бржи и безболнији прелазак из једног у други свет. Одлазак са овог света представља само другачији облик продуженог живота. Наш живот се наставља и у туђим сећањима на нас. Све док се за нама жали ми смо део и овог света. Јер човек умире двапут: једном када стварно умре, а други пут када га живи потпуно забораве.

Само је ова друга смрт коначна.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејић Љубомир** *Речник књижевних термина*, Београд, 1985.
Етнологска библиографија североисточне Србије, Београд, 1988
- Бандић Душан** *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд, 1980
- Божиновић Светислав** *Тужбалице или нарицаљке у средњем Тимоку*, Развитак 4-5, Зајечар, 1965
- Видаковић-Петров Кринка** *Оледи о усменој књижевности*, (Институт за књижевност и уметност, Студије и расправе, књига 27), Београд, 1990
- Влајин Милан** *Карактеристике музичког фолклора из околине Неоштина*, Развитак VII/6, Зајечар, 1967
- Влаховић Петар** *Обичаји, веровања и изразности народа Југославије*, Београд, 1972
Неки нови облици наших народних тужбалица
Народно стваралаштво, Фолклор, година IX, број 35-36, Београд 1970
- Гацковић Славољуб** *Пушеви истине*, Зајечар, 1999
Petrakatura (песма за испраћај покојника) у Влаху Унџурјана, Зајечар, 2000
- Грбић Саватије** *Српски народни обичаји из среза Бољевачког*, СЕЗ 14, Београд, 1909
- Девин Драгослав** *Народна музика Црноречја*, Београд, 1990
- Драшкић Милорад** *Насеља, порекло ситановничког и етнички процеси*, у Зборнику "Бор и околина", књ. I, Бор, 1973
- Дурлић Паун Ес** *Културни мртви као основа за одређење религије Влаху*, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995
Небеска шела у култури мртвих код Влаху североисточне Србије, Етно-културолошки зборник књ. III, Сврљиг, 1997
Рајска свећа у култури мртвих код Влаху у источној Србији, Развитак 209-210, Зајечар, 2002
Друштвени аспекти покладног приврећа, диломски рад, библиотека Одељења етнологије Филозофског факултета у Београду, Београд, 1994

- Ђорђевић Тихомир** *Неколики самрѣни обичаји у јужних Словена, (у "Наш народни живот" књ. 4), Београд, 1984*
- Ђурић Војислав** *Кроз наше Румуне, Београд, 1906*
Тужбалица у свейској књижевности, Београд, 1940
- Зечевић Слободан** *Кулѣ мрѣвих код Срба, Београд, 1982*
Срѣске народне иѣре, Београд, 1983
Самрѣни обичаји у околини Зајечара, ГЕМ 41, Београд, 1978
Самрѣни рѣиуал и неки облици из кулѣа мрѣви: у сѣановнишѣва влашкој ѣговорној језика Крајин и Кључа, ГЕМ 30, Београд, 1967
Привеј и груѣ ваѣре из кулѣа мрѣвих у источној Србији, Развитак VI/3, зајечар, 1966
Еѣноѣрафски сѣиси, Београд, 1985
Скица за композицију лирске ѣесме, Зборник радова поетике српске књижевности, Београд, 1988
- Карацић Вук Стефановић
Крњевић Хатица** *Народна књижевност, Београд, 1967*
Двори самоѣвори, Београд, 1979
Обичаји срѣској народа из среза Омольској, Београд, 1913
- Латковић Видо
Матицки Миодраг
Милосављевић Сава Мил.** *О неким видовима изражавања осећања у нашој народној лирици, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. 13 свеска 1-15, 1976*
Три еѣнолошке минијаѣуре, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995
- Милошевић-Ђорђевић Нада** *Мѣиолоѣја, маѣја и обичаји, Културна историја: Сврљига књ. I, Ниш-Сврљиг, 1992*
Народна књижевност, 1984
- Павковић Ф. Никола** *Вук Врчевић, Београд, 1967*
Рейѣор у народним обичајима о смрѣи и сахранѣ у Тимочкој Крајини, Етно-културолошки зборник књ. I, Сврљиг, 1995
- Петровић Сретен** *Градови и мања средишѣа источне Србије, Београд, 1977*
- Пешић Радмила и
Милошевић-Ђорђевић Нада
Пешић Радмила
Првуловић Борислав** *Јелен у нашим народним обичајима, ГЕМ 18, Београд, 1995*
Облици ѣужења у селу Горњане и ѣихова улоѣа у ѣосмрѣним обичајима, Развитак бр. 2, Зајечар, 1990
- Савић Олга**
- Срејовић Драгослав**
- Станковић Сања**

Станковић Живојин	<i>Народне њесме у Крајини</i> , Београд 1951
Флора Раду	<i>Зайиси, књижевности и култура Румуна у САП Војводини</i> , Зрењанин, 1981
Цвијић Јован	<i>Балканско њолуоси́рво</i> , Београд, 1987
Чоловић Иван	<i>Дивља књижевности</i> , Београд, 1984
Цаковић Вукоман	<i>Антиолоија народних њужбалица</i> , Београд, 1962
Шаулић Јелена	<i>Лирска народна њоезија</i> , Титоград, 1965
Шаулић Новица	<i>Српске народне њужбалице</i> , Београд, 1929
	<i>Тужбалице</i> , Зборник Етнографског музеја, Београд, 1953
	<i>Тужбалице њонајвише из Дурмићорској краја</i> , Зборник за народни живот и обичаје, ЈАЗУ, Сарајево, 1964
Шутић Мирослав	<i>Поетске слике у нашим народним њужбалицама</i> , Београд 1971

Необјављена грађа коришћена у прилозима овог рада преузета је из фонда етнолошког одељења Музеја у Мајданпеку које води кустос Паун Ес Дурлић.

ПРИЛОЗИ

Прилої 1 – Певање Милеве Шкоїрдић за сесїром

Skuală, Darinko, skuală
 skuală binjišuoꝛ,
 ćaj fi ljikuit,
 ćaj fi ođinjit.
 Je će pomjenjašće,
 ku sora vorbjašće.
 Jestă-j, naj putut,
 jestă-j, naj šćut,
 au ka fi grješit,
 đe ća omorît.
 Darinko, Darinko,
 ruagîće đe tuoc
 tuot ku vorba bună
 ku vorbă miluasă
 va vrja să ći lasă
 să ramnînj a kasă,
 la kopiji tăji,
 ko părincî tăji,
 să nu ći uzbunješćî
 ma săj puvestăšćî
 la tuoc, la tăji
 drugarj đe kolo-re
 š-a mjeji, š-a tăji.
 Jastă šî peric,
 jastă šî streljic
 Darinko, Darinko,
 să nu će spomînc:
 jastă spîndzurac,
 jastă njigurac,
 jastă šî streljic,
 jastă šî-npuškac!
 Să nu ći spomînc
 numa să vorbješć,
 ku tuoc să će pozdravješć,
 šî sî ći ođinješć.
 Va fi šî grješit,
 va fi šî grabit,
 nu vi fi đî rînd,

Усїани, Даринко, усїани
 усїани їолако,
 ако си се излечила,
 ако си се одморила.
 Де, їробуди се,
 са сесїром їрозбори!
 Можда ниси моїла,
 можда ниси знала,
 можда си зїрешила
 - їа су їе убили.
 Даринко, Даринко,
 моли (їамо) свакої
 моли и измоли
 речима умилним:
 можда ће їи даїи
 да осїанеш кући,
 код деце ївоје,
 с родиїељима ївојим;
 немој да се збуниш
 неїо їроїовори,
 їриїоведај свима,
 груїовима їамо,
 и мојим и ївојим.
 Има изїинулих,
 има їросїрељених.
 Даринко, Даринко,
 немој се їлашиїи:
 има обешених,
 у мраку смакнуїиш,
 има усїрељених,
 їушком убијених!
 Немој да се їлашиш,
 неїо їїроїоварај -
 са свима се здрави,
 и леїо одмори!
 Можда си зїрешила,
 можда си журила,
 није ред на їебе.

pomîntu je mare –
 njiškînd milă nare;
 njiş nu nji aljiaže,
 numa nji kuljaže,
 ćinjerj şî batrînj,
 şî măj miş, şî marj,
 şî măj miş, şî marj.
 Jastă grješkă multă,
 pi karj-am pjerdut –
 pomînt sa fakut!
 Nu ja-m măj vadzut,
 njiş nu ja-m udzît,
 ma nja putradzît.
 Duoru ma kubarît,
 cînće, nu ci da-re,
 vi puća sî uđeşć,
 kîta sî trajeşć!

земља је широка,
 и милосџи нема:
 (смрџи) не ѓробира,
 већ нас редом бере -
 младе ко и сџаре,
 мале и велике
 ..
 Има мноџо ѓрешки:
 које изџубимо -
 у земљу се ѓреџворе!
 Више их не видиш,
 више их не чујеш,
 у земљи ми ѓруну!
 Туџа ме обара,
 држ се, не ѓредај се:
 можда ћеш осџаџи
 овде да ѓоживиш!

Прилоџ 2 – Певање Цвеџе Пешић из Дебелоџ Луџа

Skuală, Milă, skuală,
 skuală, Milă skual-o-re,
 aj' ku minj' a kas-o,
 aj' ku minj' a kas-o-re,
 Kă đe şin-am sprimit-o,
 şî đe prîndz mînje dzî-rjo-re,
 praznjek-o să faşjem-o,
 praznjek-o să faşjem-o-re,
 ku kopiji noştre,
 ku kopiji noştre-re,
 ku femeljija toată,
 ko femeljija toată-re,
 ko komşîjlji mjalje,
 ko komşîjlji mjalje-re,
 şî ko fata mja-re,
 şî ko fata mja-o-rjo-re
 ku njerpuocî mjej-o
 ku njerpuoc-o mjej-o-rje;
 şî ko kuskriji mjej-o,
 đin Oştrelj-o, Doamnj-o-orjo-re,
 ku goşćiji ruată pi lînga mas-o-rjo-rje.
 Skuală, Milă, skuală,
 aj kî va fi şă dor-jo

Усџани, Миле, усџани
 Усџани, Миле, усџани
 хајде са мноџ кући
 хајде са мноџ кући
 јер сам сџремџла вечеру
 а и ручак за суџрадан
 славу да славимо
 славу да славимо
 са нашом деџом
 са нашом деџом
 са родбином целом
 са родбином целом
 са комџијаџа мојџм
 са комџијаџа мојџм
 са ћерком мојџм
 са ћерком мојџм
 са унуџима мојџм
 са унуџима мојџм
 са ѓрикаџа мојџм
 из Ошџреља, Боже,
 крај ѓуне ѓрџезе.
 Усџани, Миле, усџани
 јер си нас се ујезеџо

vin-o bogu nuostr-o
 šī đe-n kasa nuastră-rjo
 sī māj varsă dor-o
 sī māj varsă fuok-o-rjo
 S-am la kare să māj arăt-o,
 šī la kare să māj spun-o-rjo
 lălă, še ma duare,
 lălă, še ma duare-re:
 ku kică đe florj-o
 învălujită-n dor-o-re
 ku frundzîlji đe ćisă,
 drumurlji đeškis-o-rjo,
 ku kită đī priboj-o
 ku kită đī priboj-o-re
 ănvălujit în duor-o
 ănvălujit în duor-o-re
 Ma ruog, Dumnjedzîulje,
 šī đe ćinje, ši đe tuaće Simćemarijlo-re
 să fije đe romană
 kinćišjel-o še ma-m kîntat-o-rjo
 lakrîmjelji še ma-m plîns-o
 ku jalje să će spjelj-o-re

dođi, bože naš,
 vraini se svojoj kuđi
 da nam bol umine
 da se vaiira ziasne
 Da imam коме da iokažem
 da imam коме da kažem
 леле, шииа ме боли:
 леле, шииа ме боли:
 букеиши цвећа
 увијени су болом
 лисии шисовине
 иушеве ойвара
 букеиши мразовца
 букеиши мразовца
 болом увијени
 болом увијени
 Молим иши се, Боже,
 и шеби светиа Мајко,
 нек му за иомен буду
 иесме које иевам
 сузе које роним,
 њима нек се мије!

Прилої 3 – Усїани Мики, усїани

Skuolă, Miki Skuolă
 skualće mirijoro
 mîndro să ce-n triăbo,
 kum ća-j ođinjito
 în ratucu tîăo
 în pat ogođit-o
 Miki, kopilo mjeo,
 skuală, Miroslave
 o cukuće-l dă numje.
 în urmatura nuastră
 mîndro, dī la ćinje
 baš-o njimika
 dī la burta tīalje
 noje s pomenjaskă
 kă nuje njima pră drum-o
 O, baš nu lasaš-o
 O, baš-o pră njima!
 Skuală, Miki, skuală

Усїани, Мики, усїани
 усїани иолако, лейошо,
 да ие иишиам
 како си се одморио
 у кревецу ивоме
 лейо намеишеном.
 Мики, геше моје!
 Усїани, Мирославе,
 о, љобим ии име!
 Поиомци наши
 нишиа од шебе
 баш нишиа
 од уиробе ивоје
 добиии неће
 Празан је иуи за шобом!
 Ох, никої, баш никої
 не осїави за собом!
 Усїани, Мики, усїани,

Skual' kopilu mjeo,
 Skual' la tuma tjalje
 Ooo, la tumă, la tată,
 kî baš iš nîkažît-o
 nîkažît-o pănă pustînjo
 Šćij kum njaj lasat-o
 o, baš sîngurjej-o
 Skuală, Miki, skuală
 skual' păn la noj-o
 mîndro, să nje spunjo
 o, lălă še nuje bun-o
 o, lălă, să popravim-o
 Bogdaprost să fije

Уст̄ани, де̄ше моје,
 дођи код мајке ѿвоје!
 Оох, код мајке, код оца,
 јер си баи намучен
 намучен, ко нико на све̄иу!
 Знаш како си нас ос̄тавио?
 Сами ос̄тадосмо!
 Уст̄ани, Мики, уст̄ани,
 уст̄ани к нама дођи
 ѿа нам кажи, ле̄ио̄шо,
 ӣӣа није у регу,
 ӣӣа да ѿо̄правимо!
 Бо̄гда̄прос̄ӣ нек буде!

Прило̄ 4 – Песма за ис̄праћај ѿокојника у Вољуји

Pră-l še mare kîmp rotat
 trješe šjerbu ăl puškat
 šî prîn pjept, šî pră-n spinare;
 la pišoare potkovit
 kum nu jastă pră pomînt,
 ku potkuave dă arzînt;
 la kornjică pololjiće ku poljej
 duša ljiganjel dă arzîncăl.
 Kare î̄n ljiganjel šađa –
 šađa [Danjica] dumaćica,
 ku sînta Marije dă socîje
 šî ku tuarcă prîntra jelje.
 Šî [Danjica] rău kata,
 šî dăn gură aša dzîša:
 “Đijo, Đijo, Somađijo,
 še ješ njagră šî urîtä?”
 “Ba mis albă šî frumuasă,
 kă n-aljeg numa kuljeg:
 moš batrînj pră barbe albe,
 šî babucă pră šepsucă;
 vojnjîšej dă-j cînjerej,
 še plîng parincî dupa jej,
 šî njevastă pră dulbjacă,
 fjeće marj pră bîrcîšoare,
 bajacăj pră klăbešoare,
 školarej pră njunjunjore,
 kopij miš pră fašîjoare.»

Низ велико равно ѿље
 иде јелен, са ранама
 на ѿрудима и леђима;
 на но̄ама му ѿо̄шкове
 каквих ми у све̄иу нема:
 ѿо̄шковице су од сребра,
 а рошчићи ѿозлаћени -
 носи ковче̄и ѿосребрени.
 Ко ми седи у ковче̄у -
 седи [Дана] домаћица
 у друш̄ӣву са Све̄иом Мајком,
 а и Смр̄ӣ са њима седи.
 [Даница] је врло ѿужна,
 ѿа овако ѿро̄овара:
 “Диво, Диво, Самодиво,
 ӣӣо си црна, ӣӣо си ружна?”
 “Не, бела сам и ѿреле̄ӣа,
 јер не бирам већ убирам:
 с̄ӣарце ѿрема белој бради
 а с̄ӣарице ѿо кайици;
 младе момке, јуначине,
 за којима оци ѿлачу,
 и невес̄ӣе ѿо о̄лављу,
 девојке ѿо кикицама,
 момчиће ѿо шубарици,
 ученике ѿо ѿашиници,
 бебе ѿрема ѿеленама.»

"Ajd [Danjico] tuot nainće,
 kã nu mjerz la morcije,
 numa mjerz in visaljije!"
 [Danjica] mi sa rugare:
 "Ingãdujic kîtujkica,
 k-am pljekat šî ma-m zujtat
 sã kršesk la njepocîâlje
 sã nu poarce florišjelje,
 florišjelje šî marželje
 kã-s grjelje ka petrišjelje –
 sã nu zaujce nume a mjelje!"
 Jar [Danjica] sa ruga:
 "Ingãdujic kîtujkica,
 k-am pljekat šî ma-m zujtat
 sã kršesk la njepocãji
 sã nu poarce klãbešoare,
 sã nu dzikã-n flujerelje
 sã nu zaujce nume-a mjelje!"
 "Ajd [Danjico] tot nainće,
 kã nu mjerz la morcije,
 numa mjerz in visaljije!"
 Jar' [Danjica] sa ruga:
 "Ingãdujic kîtujkica,
 k-am pljekat šî ma-m zujtat
 sã kršesk la socu mjeu
 sã nu zaujce nume a mjelje!"
 [...]
 »Ao, lãlã, vaj ðe minje,
 unðe vuoj ma dušec,
 præ drumurj nje kunoskuće,
 šî ðã minje nje trekuće!«
 "Aj, [Danjico] inainće!" –
 baš binje o minca
 šî-n raj o duša.
 Jakã Jadac kã ješa,
 ku izbišu ðã fuok
 šî sfulðera ðã-n lok.
 [Danjica] juta punca trješa:
 trjeku jadu – trjeku vadu!
 Sînta Marija ðã mîñã o prinða
 šî la uša rajuluj o duša,
 šî ku injelu tronkanja
 tuoc svîncî aj pumenja.

»Хајде [Дано], само најред,
 јер не идеш на сахрану,
 неïо идеш на весеље!«
 А [Даница] ми се моли:
 »Сачекајтѝе ме, малкице,
 ïошла сам а нисам рекла,
 нисам рекла унукама,
 да не носе киѝе цвећа,
 киѝе цвећа, оïрлице,
 јер је ѝешко ко камење -
 неïо нак ми име ïамѝе!«
 Даница се даље моли:
 »Сачекајтѝе још малкице,
 ïошла сам, а нисам рекла,
 нисам рекла унуцима
 да не носе шубарице,
 не свирају у фрулице,
 - неïо нек ми име ïамѝе!«
 »Хајде [Дано], само најред,
 јер не идеш на сахрану
 неïо идеш на весеље!«
 Оïеѝ ми се [Дана] моли:
 »Сачекајтѝе још малкице,
 ïошла сам а нисам рекла,
 нисам рекла свом човеку
 - име моје нека ïамѝи!«
 [...] [...]
 »Куку, леле, ѝешко мени,
 куда мене ви водитѝе,
 ïуѝевима неïознаѝим
 којим никад нисам ишла!«
 »Хајде [Дано] само најред!« -
 ако ми је оне лажу
 док до раја не дођоше.
 Али ѝада Јад искочи,
 и ïламеним бичем севну
 нашу [Дану] да уѝлаши.
 Али [Дана] брвном ïрође
 ïреко воде – ïреко ïакла!
 Свеѝа Мајка руке ïружа
 ïред рајске је двери води,
 и о двери алком луѝа,
 све ми свеце редом буди;

Šî prengijlji aprinda,
 šî fereščilji dăstupa,
 šî ušîca dăškunja,
 šî-n raj o slobodza.
 Toc sfîncî o sprîžonja,
 šî-n promblare prîn raj pljeka.
 Ku tot njamu sa afla,
 ku tuoc sa puzdravja.
 Sînta Marija skamnu luva
 šî la ferjastă o ašadza.
 Pră skamn šađa
 šî mare dar ašćeta.
 Zărj dă suare nu măj veđa,
 numa zărj dă lumanărj.
 Prengijlji sa potolja,
 ušîca sa-n kiđa,
 šî [Danjica] îñ raj uđa.
 Dă vjek, dă vješije
 lu [Danjica] sāj fije.
 *

Ao, lălă vaj đe minje
 unde să ma duk,
 pră drum njekunoskut,
 dă [Danjica] njetrekut ?
 Sînta Marija dă mîna đirjapta o luva
 "Ajde [Danjico] ku minje,
 kî mjerz la mare puom îñflurit,
 la ruošu rîsarit.
 Kum je jel mlăđinat,
 dă vîr apljekat,
 ku kic dă fluorj kicîit,
 dă sfînc okoljit.
 Kînd la puom ažunza,
 tuoc sfîncî o okolja,
 šî ku ja sa puzdravja.
 Pră kîmpu-l mare še veđa:
 šoparāj dă muoš batrînj,
 šoparāji dă babucă,
 šoparāj dă vojñjišešć,
 šoparāj dă njevastujke,
 šoparāj dă bajecāj,
 šoparāj dă fjeće marj,
 šoparāj dă školarej,

Праніје ми заіуцаше,
 ірозори се оіворіше,
 враіа ми се оікључаше
 у рај [Дану] сіроведоше!
 Сви свеци је дочекаше,
 іа је рајем ірошеіаше!
 Сву рогбину она нађе,
 и са свима се іозрави.
 Свеіа Мајка сііолац узе
 код ірозора іа іосіави,
 на сііолицу је іосади,
 дарове да ишчекује.
 Бело сунце відеі' неће -
 само сјај од свеіла свеће.
 Праніје се ућуіаше,
 враіашца се заклоіише -
 [Даница] у рају осіа!
 За век векова,
 нек јој буде.
 *

Јао, леле, куку мени,
 куда сада ја да ідем,
 іуіевіма неіознаііим,
 којім нікад нисам ішла?
 Свеіа Мајка је с десна узе:
 »Хајде [Дано] іоћи са мном,
 до велике цвейіне воћке,
 на исіоку црвеноме.
 Гле, како је воћка родна
 и іод родом іовіјена
 сва у цвећу, расцветана,
 и свецима окружена!«
 Кад сііііоше код ііе воћке
 свеци [Дану] окруіише
 и с њоме се іозравише.
 А у іољу шіа ми віде:
 у іруіама седи сііарци,
 у іруіама сііаре бабе,
 у іруіама млади момци,
 у іруіама невесіице,
 у іруіама бећаріне,
 у іруіама младе моме,
 у іруіама іколски ћаци,

šoparāj dā kopij miś.
Pră [Danjica] la puom o duśa
šī dā lukru še-j māj da:
kic dā fluorj aljeza,
lu tot njamu in parca,
šī lu strinj, šī lu vešinj
 *

Še sa uđe in al vrtak?
Cīpă cīpītuarja,
a še cīpă al gorun
ku bagramu printra jel?
Ka venjit noă rāndujaš,
noă firizaš,
šī ku noă sakuraš.
Šī toc a lukrat,
lu [Danjica] kasă a rīđikat,
mare kasă dā matasă;
kasă ku noă ferešč -
dā vešije să-j fiје!
Pră una să-j vină dor dā bucacălje,
pră una dor dā njamu tot,
pră una dor dā lumja albă,
pră una dor dā glasu kukulij,
pră una dor dā zărj dā suare,
pră una dor dā socu jej.
 *

у іруїама мала деца.
[Даницу] до воћке воде,
и њосао јој наредише:
кише цвећа да пробира,
рођацима да раздели,
знанима и незнанима.
 *

Шша се чује на брежуљку?
Цичи цврчак чикорија!
А шшо цичи јорун грво,
са бајремом њокрај себе?
Дошло му је девей редараша,
девей њестераша,
са девейоро секираша.
Сви навалише,
и Даницу кућу изирадише;
јолем дом сав у свили,
са девей њрозора -
за вечности да јој буде!
Кроз један да уђе жеља за воћем
кроз један жеља за родишељима
кроз један жеља за белим свейом
кроз један жеља за њесмом њишица
кроз један жеља за свейлом сунца
кроз један жеља за мужем њенин.
 *

Прилої 5 – Певање над одећом на њомани Баба Марије Радуловић

Vino, dadă Marijo,
binjeșuor kum roc-o
vino to māj-n dată
să ce skimbj tu jară
lăl' kă ce jimato.
Vinu să ce spjelj-o
frumous să ce-n braș-o
lălă-n papuș-o
lăl-n șerapj đă-j lunz-o
lălă, šī-n izmjanje
šī-n kumbiljizuonu
lălă, da šī-n suknje
šī-n bluză frumuasă

Дођи гада Маријо
њолако, како можеш
дођи нам шшо њре
да се њреобучеш
јер си се исїрљала.
Дођи да се окуїаш,
леїо да се обучеш,
леле, у циїеле,
у гуїе чараїе;
їаће да навучеш,
а и комбинезон;
сукњу да обучеш,
и блузу њрелеїу,

lălă, dară jară
 lălă, mă șî-n majcă
 lălă, șî-n trij đempjerj
 șî-n kîrpă frumuasă
 în šalu tjeu bre jară
 še laj kumparat-u
 pi unde aj îmblat-o
 pi-n bănji đeparće
 kîpătînj frumuos-o
 lălă-j, đî kulkat-o
 cebje đî aščernut-o
 spavaćică jară
 lălă, đî kulkat-o
 Askultă, lălă, la noj-o
 še noj măj spunjem-o
 aj, mă trastă aj-o
 ša-m împluto jară
 lălă, đe mîncarje
 da šî bjare jară
 šî tašnă frumuoașă
 ku ogljindă jară
 ș pjarćin, mă, jară
 pomădurj đă tjalje
 saj pi unde trjeș-o
 šî pješkir pi mînă
 tanjar, lingurîlji
 šî viljuškă, jară
 šî par ku apă răše
 lavuor đe spalat-o
 ku săpun, brje, jară
 pješkir, mă, đie șćers-o.
 Audz, or na udzo?
 Vinu šî grabjašće
 lăl' kă vrjamja trjaše,
 Slubadzîm, brje apă
 la fîntîna tja-re
 în avljija tja-re
 unca fuost măj drag-o
 Sî će baž în suobă
 sî šădz la ođînă
 păn punjem romană
 pja-stal ogođim-o
 sî vjedz da je bun-o

леле, ња онда
 да обучеш мајицу,
 ња њри џемѡера,
 мараму да вежеш,
 и шал њвој, оѡеѡ,
 који си куѡила
 на њвом њуѡовању
 у бање далеке;
 (узми) јасѡук леѡи,
 леле, за њод ѡаву,
 ћебе за ѡросѡирку,
 ѡа и сѡаваћицу,
 леле, за сѡавање.
 Слушај, леле, слушај
 шѡа ми ѡоворимо:
 имаш ѡорбу, имаш,
 ми смо је ѡунили,
 леле, добром храном
 и ѡићем, ѡакође;
 имаш ѡашну леѡу
 са оѡлегалом,
 и чешаљ, ѡакође,
 и ѡомаде ѡвоје,
 да имаш за ѡуѡ,
 и ѡешикир за руке,
 ѡањир и кашике,
 и виљушке уз ѡо,
 чашу с хладном водом,
 лавор за умивање,
 и саѡун, ѡакође,
 с ѡешикиром за лице.
 Чујеш, ил не чујеш?
 Дођи и ѡожури,
 јер време ѡролази.
 Дајемо, бре, воду
 код чесмице ѡвоје,
 у дворишѡу ѡвоме,
 где ѡи је леѡо било.
 Да ућеш у собу,
 да седнеш, одахнеш,
 док даћу сѡављамо
 на сѡо, све ѡо реду,
 да видиш да ли је добро,

mă še šćiu kopiji
 kum să će sprimjaskă
 frumuos să će-šćapće
 lălă, pă să vjedz-o
 tu aj dzîs kă jej nu šćiu
 kum să će komănduj
 Lăl dadă Marijo
 romană đe patrudzăšljî
 aodz nje rugăm-o
 lălă, jar đî ċinje
 Frundzășuar đe vije
 bobdapruost să-c fije
 vuorbi šî ku glasu
 rugamînce mulće.

да видиши шїа знају деца,
 како да шїе ойреме,
 леїо дочекају,
 леле, ња да видиши -
 јер мислиши да не знају
 како ред да шїерају.
 Леле, гага Маријо,
 Помана четїрдесетїница.
 Чујеш, ми молимо
 леле, ойейш, шїебе.
 Лисїак винске лозе
 боїдаїросї нек буду,
 речи и њевање,
 молбе мноїобројне.

Прилої 6 – Певање Десанке Сїефановић и Заїорке Максимовић

Đi kînd tata mi sa duso
 njigura pi kap sa pus-o
 šî pi ruomi pin građină
 la luj fjaće la injimă,
 Da šî tuma nja lasat-o
 njiš pi ja nam măj zujtat-o
 šî Mirjana, ruji jej-o
 da njiš noj no măj zujtăm-o
 nji dušem la kasa ij-o:
 kîrpa njagră iîn parjaće -
 injima lu kopiji jej-o
 friptă, măre, da šă kuartă,
 lu Dragan kî je aiša,
 lu Zoran kî je-n vojskă!
 La kopiji, drugari luj-o
 vin-ă, mărje, tumînjilji-re
 pi la jij iîn posjetă,
 da la jel niје tumă!

Ошїкаг ошїац ми ошїиде
 шїама ми на їлаву њала
 и на воћке у їрадини
 и ћеркама на срдашце
 А и мајка нас осїави
 ни њу нисмо заборавили
 И, Мирјана, ћерка њена
 ни њу нисмо заборавили
 идемо код ње кући -
 црни флор на кућном зигу,
 шїо је срце њене деце
 исїржено, исїечено:
 Драїаново, који је овде,
 Зораново, који је у војсци!
 Друїој деци, друїарима,
 дођу мајке у њосейу
 њему нико не долази,
 јер он мајке нема!

Прилої 7 – Певање у зору за баба Маријом

Lălaj, numa askultă
 audz, dadă Marijo
 glas mă măj đinuapće
 pi suare, pi rakuare
 lînga kasa tjare.

Леле, само слушај,
 чуј, гага Маријо,
 овај їлас јушарњи
 њо сунцу, њо свежини
 њоред шївоје куће.

Nji rugăm prja mult
 să nu-c fije șudă
 noj șcim ka ša trăbe
 să nji măj rugăm-o
 am puća s ci-n toršem-o
 jar la kasa tjare
 šî la patu tjeu
 kînd vin, brje, kopiji
 ij să ce aflje-n pat-o
 lălă, jar fi drag-o
 uša lje đeškiz-o
 nainće lje ješ-o
 să ce puzdravješč-o
 đe mult nu vac vadzut
 šciu kî vac fi dorito
 Pjera, Živodinka
 Dejan, Danijela
 mă, njepuocî tjej-o
 Vino dadă Marijo
 audz kum nji rugămo
 da pǎ-n tu no venji
 kjamă fămeljija:
 lălă, dada Milanjija
 kă je lînga cinje
 pǎ, Dara đin valje
 lălă, nana Žarku,
 pǎ ku nana Vjeca
 šî mumă ku tata
 lălă, čejka Tika
 mutușuonju Đura
 ao, pǎrincî tij-o
 pǎ ku njam măj n-vjalje
 šî majastă šîmăj
 šî Zagorka, dajka Ljina,
 pǎ Žikă ku Anka
 lălă, fata mjare
 pǎ nana Koljică
 Bisărka lu Ruža
 šî ja năkažită
 Trucă lu Vladica-re ...
 Tuoc, mă, să va-strînzec
 šă să va-ntrabac-o
 kum pi unde ac fost-o

Молимо се ѿревише
 немој да се љуѿиши
 ми знамо да шако ѿреба
 да се оѿеѿ молимо
 можда ше и ѿвбраѿимо
 оѿеѿ ѿвојој кући
 и ѿвом кревеѿу
 кад, бре, дођу ѿвоја деца
 да ше нађу у кревеѿу
 леле, било би им драѿо
 враѿа да им оѿвораѿи
 у сусреѿи да им идеш
 да се ѿоздравѿи
 дуѿо се нисѿе видели,
 знам да сѿе се ужелели:
 Пера, Живадинка
 Дејан, Данијела
 унучићи ѿвоји ...
 Дођи, гада Маријо
 чуј нас како се молимо
 А ѿре неѿо ѿѿо ѿођеш
 зови фамилију:
 гада Миленију,
 јер је ѿоред ѿебе
 ѿа Дару, ѿѿо је мало ниже,
 леле, баѿа Жарка,
 ѿа и баѿа Вецу,
 и маму и ѿаѿу:
 леле, ѿеѿику Тику,
 и ѿечу Ђуру -
 ѿвоје родишеље,
 и осѿалу родбину
 ѿѿо је исѿод ѿебе:
 Заѿорку и Лину,
 ѿа Жику са Анком,
 леле, ћерку моју
 ѿа баѿа Колеѿа,
 Бисерку Ружину,
 ѿѿо је намучена,
 Труцу и Владицу ...
 Сви да се скуѿише
 ѿа да се ѿѿаѿе
 ко је ѿде био:

tuoc, brje, baš pin buoljnic
 lălă, ac murit-o
 pucînj ac fuost la kasă
 tuot, mă, đin đeparće
 đī la Bor, la Njigoćin-o
 alc đe la Zajsarj-o
 lă-l, đī la Măjdan-o
 đī bja va dušem-o
 Duamnje, đī pi-n boljnic!
 Pă vinu šī grabjašće
 audz dadă Marijo
 vinu šī sprimjašće
 lăl-đī patrudzăşljī
 đe sîmbîta-sta-lalaltă
 lălă-j, să grižăşć-o
 măj întînj đī ćinje
 cualje đī skimbat-o
 Duamnje, će fi jimat-o
 ao, đī šinś stamînj!
 Lălă, šī sī fašem
 romană frumuasă
 apă să slubadzîm-o
 întrauša tjare
 pă jară, la šjeşmă
 şă romană mîndră
 ao đe patrudzăşljī
 Audz dadă Marijo
 lălă askultă binje!
 Frundzăşoar đe vije
 bobdapruost să-c fije
 cîje šī la tuoc-o
 la tuată fămeljija
 lălă vorbje ku glas-o
 še vam pumenjit-o
 în răsărit đī suare

сви сѣе ѿо болницама
 леле, умирали
 мало сѣе код куће лежали
 све смо вас издалека:
 из Бора, Нејошина,
 друје из Зајечара,
 или Мајданијека -
 једва доносили,
 Боже, из болница!
 Па дођи, ѿохиѿај
 чуј гага Маријо
 дођи и сѣреми се
 леле, за чеѿргесейницу
 следеће субоѿе
 леле, ѿобрини се
 најѿре за себе:
 (добѿићеш) одећу за ѿресвлаку
 јер си се исѿрљала
 за ових ѿеѿ недеља!
 Леле, сѣремићемо
 ѿоману ѿрелейу:
 воду ћемо даѿи
 у дворишѿу ѿвоме
 код ѿвоје чесмице,
 и ѿоману леѿу
 за чеѿргесѿ дана.
 Чуј, гага Маријо,
 леле, добро слушај!
 Лисѿак винске лозе -
 боѿдаѿросѿ нек буде
 ѿеби, осѿалима,
 фамилији целој
 речи и ѿевање
 којим вас ѿомињемо
 у свиѿање сунца!

Прилој 8 – Певање над одећом на ѿомани баба Марије

Vino, dadă Marijo,
 binjeşuor kum roc-o
 vino to măj-n dată
 să će skimbj tu jară

Дођи гага Маријо
 ѿолако, како можеш
 дођи нам шѿо ѿре
 да се ѿреобучеш

lăl' kă će jimato.
 Vinu sǎ će spjelj-o
 frumous sǎ će-n braś-o
 lălă-n papuś-o
 lăl-n šerapj đă-j lunž-o
 lălă, šî-n izmjanje
 šî-n kumbiljizuonu
 lălă, da šî-n suknje
 šî-n bluză frumuasă
 lălă, dară jară
 lălă, mă šî-n majcă
 lălă, šî-n trij đempjerj
 šî-n kîrpă frumuasă
 î̃n šalu tjeu bre jară
 še laj kumparat-u
 pi unde aj î̃mblat-o
 pi-n bănji đeparće
 kîpătînj frumuos-o
 lălă-j, đî kulkat-o
 cebje đî aščernut-o
 spavaćică jară
 lălă, đî kulkat-o
 Askultă, lălă, la noj-o
 še noj măj spunjem-o
 aj, mă trastă aj-o
 ša-m î̃mpluto jară
 lălă, đe mî̃nkarje
 da šî bjare jară
 šî tašnă frumuoasă
 ku ogljindă jară
 š pjarćin, mă, jară
 pomădurj đă tjalje
 saj pi unde trjeś-o
 šî pješkir pi mî̃nă
 tanjar, lingurîlji
 šî viljuškă, jară
 šî par ku apă răše
 lavuor đe spalat-o
 ku sǎpun, brje, jară
 pješkir, mă, đie šcers-o.
 Audz, or na udzo?
 Vinu šî grabjaśće
 lăl' kă vrjamja trjaše,

јер си се исцриљала.
 Дођи да се окуџаиш,
 лејо да се обучеши,
 леле, у циџеле,
 у дуџе чараџе;
 џаће да навучеши,
 а и комбинезон;
 сукњу да обучеши,
 и блузу џрелеју,
 леле, џа онда
 да обучеши мајицу,
 џа џри џемџера,
 мараму да вежеш,
 и шал џвој, оџеџ,
 који си куџила
 на џвом џуџовању
 у бање далеке;
 (узми) јасџук леџи,
 леле, за џод џлаву,
 ћебе за џросџирку,
 џа и сџаваџицу,
 леле, за сџавање.
 Слушај, леле, слушај
 шџа ми џоворимо:
 имаш џорбу, имаш,
 ми смо је џунили,
 леле, добром храном
 и џићем, џакође;
 имаш џаџину леју
 са оџлегалом,
 и чешаљ, џакође,
 и џомаде џвоје,
 да имаш за џуџ,
 и џешкир за руке,
 џањир и каџике,
 и виљушке уз џо,
 чашу с хладном водом,
 лавор за умивање,
 и саџун, џакође,
 с џешкиром за лице.
 Чујеш, ил не чујеш?
 Дођи и џожури,
 јер време џролази.

Slubadzîm, brje apă
 la fîntîna tja-re
 î̃n avljija tja-re
 unca fuost măj drag-o
 Sî ce baž î̃n suobă
 sî šădz la ođină
 păn punjem pomană
 pja-stal ogođim-o
 sî vjedz da je bun-o
 mă še šćiu kopiji
 kum să ce sprimjaskă
 frumuos să ce-šćapće
 lălă, pă să vjedz-o
 tu aj dzîs kă jej nu šćiu
 kum să ce komănduj
 Lăl dadă Marijo
 pomană đe patrudzăslji
 aodz nje rugăm-o
 lălă, jar đî ćinje
 Frundzășuar đe vije
 bobdapruost să-c fije
 vuorbi šî ku glasu
 rugamînce mulće.

Дајемо, бре, воду
 код чесмице ѿвоје,
 у дворшѿу ѿвومه,
 иде ѿи је леѿо било.
 Да уђеш у собу,
 да седнеш, одахнеш,
 док дађу сѿављамо
 на сѿо, све ѿо реду,
 да видиш да ли је добро,
 да видиш шѿиа знају деца,
 како да ѿе оѿреме,
 леѿо дочекају,
 леле, ѿа да видиш -
 јер мислиш да не знају
 како ред да ѿерају.
 Леле, гага Маријо,
 Помана чеѿргесейница.
 Чујеш, ми молимо
 леле, оѿейѿ, ѿебе.
 Лисѿак винске лозе
 боѿдаѿросѿ нек буду,
 речи и ѿевање,
 молбе мноѿбројне.

Прилоѿ 9 – Марѿурија која се изѿовара на ѿочейѿку израде рајске свеће

Suare frăcîjuare,
 să fij mărturije pi kum fašem
 lumanarja lu [Janku].
 Suarlji ku Luna să fije mărturije.
 365 đî dzîlje pi an đî dzîlje -
 šî miš šî marj,
 šî prazniše šî miš šî marj
 đî tuaće ma rog
 pi [Janku] sāl skoćec đin njegurjec!
 Sî fašjem lumanarja să ajbje veđiarje!
 Pi unde gođe va merža
 - să ajbje veđiarje!
 Sî va duše sî să spjalje ku apă pi pjalje
 - sî ajbje veđiarje!
 sî să šćiargă ku peškirju
 - sî ajbje veđiarje,

Сунашце, браѿе
 буди сведок док ѿравимо
 [Јанкову] свеђу.
 Сунце и Месеѿ нека сведоче.
 365 дана у ѿодини –
 мали и велики,
 и ѿразници, мали и велики -
 свима се молим
 да [Јанка] извучеѿе из мрака!
 Да ѿравимо свеђу да има свеѿло!
 Куд ѿод буде ишао
 - да има свеѿло!
 Буде ли ишао водом да се куѿа
 - да има свеѿло,
 буде ли се ѿешкиром брисао
 - да има свеѿло,

sî va înkalca î̃n şarapj
 - *sî ajbje veđiarje,*
sî va înbraka î̃n izmjanje
 - *sî ajbje veđiarje,*
sî va înbraka î̃n majicǎ
 - *sî ajbje veđiarje,*
sî va înbraka î̃n pîntaluonj
 - *sî ajbje veđiarje,*
sǎj ljaǎze sǎj đizljaǎze
 - *sî ajbje veđiarje*
sǎj înkjecture, sǎj đîškjecture
 - *sî ajbje veđiarje,*
Kînd sǎ înbrakǎ î̃n kimjaşǎ
 - *sǎ ajbje veđiarje,*
sǎ înkjecture, sǎ î̃nđîškjecture
 - *sǎ ajbje veđiarje,*
sǎ înbrakǎ ǎn điemper
 - *sî ajbje veđiarje*
sǎ înkjecture, sǎ î̃nđîškjecture
 - *sî ajbje veđiarje,*
sa înbrakǎ, sa đizbrakǎ
 - *sî ajbje veđiarje,*
sa înbrakǎ î̃n burkǎ
 - *sî ajbje veđiarje,*
sa înbrakǎ, sa đizbrakǎ
 - *sî ajbje veđiarje.*
Sa duşe sî sa spjalje pi uokj
 - *sǎ ajbje veđiarje,*
sî sa şciargǎ ku pješkiru
 - *sǎ ajbje veđiarje,*
sǎ sa pjarîćenje ku pjarćinu
 - *sǎ ajbje veđiarje,*
sî sa radǎ
 - *sî ajbje veđiarje,*
sǎ ujće î̃n ogljindǎ
 - *sî ajbje veđiarje.*
Sa duşe pja farǎ pintru jel
 - *sî ajbǎ veđiare.*
Đa rîndu sǎ ajbje veđiarje
unđe gođe luj va trǎbuji ...
Sî va duşe a luj va slubadzî arǎ,
sî sa dukǎ ku lumanarja î̃n mî̃nǎ la arǎ
Ij va da luj romanǎ,

буде ли чараи̃е обувао
 - да има свеи̃ло,
 буде ли і̃аће облачио
 - да има свеи̃ло,
 буде ли мајицу навлачио
 - да има свеи̃ло,
 буде ли і̃ані̃алоне облачио
 - да има свеи̃ло,
 буде ли их везивао, развезивао
 - да има свеи̃ло,
 буде ли их скои̃чавао, раскои̃чавао
 - да има свеи̃ло.
 Каг кошуљу навлачи
 - да има свеи̃ло,
 каг је скои̃чава и раскои̃чава
 - да има свеи̃ло,
 каг облачи џемі̃ер
 - да има свеи̃ло,
 каг і̃а скои̃чава и раскои̃чава
 - да има свеи̃ло,
 каг се облачи и свлачи
 - да има свеи̃ло,
 каг каи̃уи̃ облачи
 - да има свеи̃ло,
 каг і̃а облачи, каг і̃а свлачи
 - да има свеи̃ло.
 Каг оглази лице да мије
 - да има свеи̃ло,
 да се і̃ешикиром брише
 - да има свеи̃ло,
 да се чешљем очешља
 - да има свеи̃ло,
 да се брије
 - да има свеи̃ло,
 да се оі̃леда у оі̃ледалу
 - да има свеи̃ло.
 Каг оде у і̃оље нужду да врши
 - да има свеи̃ло.
 Свуда да има свеи̃ла
 і̃де і̃од му буде і̃ребало!
 Буду ли њеі̃ови изливали воду
 нек са свећом у руци оде на воду,
 буду лу му њеі̃ови давали і̃оману

sî sã dukã la pomanã ku lumanarja-n mînã
Sî ajbje veđiarje
sã mjargã, sã proîmblje
sî ajbje veđiarje
sã jasã în kîmpu rajuluj,
sî ajbje veđiarje
la stražãrju rajuluj.
Sî ajbã viđiajre đã rîndu,
unđe gođe trijaše
unđe gođe mjarže!
Sî fije viđerat
ku lumanarja în mînã!
Doasprîaše lunj –
doasprîaše lumanãrj,
în tuata luna arje kîčo lumanarje,
tuaće sî lji cînã în kitã frumuos.
Sî lje ajbje pi tuaće
- sî ij viđerarjdzã,
pi unđe gođe va trješa
- sî ij viđerjardzã,
unđe gođe ij va trãbuji
- sã ajbje veđiarje!
365 đĩ dzîlje pi an đĩ dzîlje,
Svići Jovanu la apukatu anuluj,
Svići Njikola la fîrșîtu anuluj,
đĩ tuaće ma ruog
pi [Janku] sãl skoćiec la veđiarje,
đin njeğura sî jesã,
lumanarja în mînã sîj dac,
raju sî proîmblje în tuaće pãrcîlji,
sã fije viđerat pi unđe gođe mjarže,
sî ja lumanarja sî mjargã ku ja.
Ku veđierilji sî sa proîmblje în raj,
sã ajbje veđierje đĩ veșije!
Șe jo am greșit -
Dumnjedzîu an pljinjit!
Bogdaprost.

Прилої 10 – Рајска ѱрича

Ajd, Dumnjedzîulje ku Majka Prjașistã
ku 47 đĩ praznjiše șe-s pi anu đĩ dzîlje
ku dzîlji miș, ku dzîlji marj

нек на ѱомен оге са свећом у руци.
Да има свеѱло
да иде, да шеѱа,
да има свеѱло
да сѱиѱне у рајско ѱоље,
да има свеѱло
код рајскої сѱиражара.
Да има свеѱло свуда
куд ѱог ѱролази,
куд ѱог иде!
Нека му свеѱли
свећа у руци!
Дванаесѱ месеци -
дванаесѱ свећица,
за сваки месец има ѱо свећу,
све нек их чува у букеѱу цвећа.
Нек их све ѱрими
- нека му свеѱле,
куд ѱог буде ишао
- нека му свеѱле,
їде ѱог му је ѱоѱребно
- нек има свеѱло!
365 дана у ѱодини дана,
Свеѱи Јован на ѱочейќу ѱодине,
Свеѱи Никола на крају ѱодине,
свима се молим
да [Јанка] извучеѱ на вигело,
из мрака да изађе,
свећу у руку да му даѱе,
кроз рај нек ѱрошеѱа на све ѱране,
нек сија свуда куд буде ишао,
и нек носи свуда свећу са собом.
Уз њено свеѱло нек рај обиђе,
нек име свеѱло за вечна времена!
Шѱо сам ја исѱусѱила
Бої је доѱунио!
Боїдаѱросѱ.

Хајде, Боже и Мајко Пречисѱа,
са 47 слава у ѱодини дана,
са данима малим, данима великим,

ku toaće sîrbatuorlji,
 toaće lukratorlji,
 ku tuoc înziriji,
 ku tuoc luşefiriji
 Jo ma pusăj îh kuaće şîn ženunkj
 jarbă vjerđe an kalkat.
 La Dumnjedzîu am aljergat,
 la Ursatorlji [lu Janku] še la ursat,
 la Dumnjedzîu še la dat,
 la înziri še la pazît.
 Majka Prjaştă sâl prostaskă,
 sâl skuată la veđere đe lumanare:
 sâ ajbă lumanarja rajluj
 şî sâ ajbă povasta rajluj;
 sâl skuată la cualje,
 la pomană še noj ij dăm.
 Ajd, Dumnjedzîulje ku Majka Prjaşistă,
 ku 47 đî praznjişe şes pi anu đî dzîlje,
 ku tuoc sfîncî,
 ku tuoc înziri,
 ku trijsuće şajdzăş şî şapće đî dzîlje
 şes pje anu đî dzîlje,
 ku şapće dzîlje îh sîptamîhă:
 sînta Sîmbîţă,
 sînta Duminjikă,
 sînta Lunj,
 sînta Marc,
 sînta Mjerkurj,
 sînta Źoj,
 sînta Vinjirj,
 jar sînta Majkă Sîmbîţă;
 şî alji đî noapća,
 şî alji đî dzîoa,
 şî stražărju ku đirjeptaća,
 şî stražărju ku strîmbataća,
 şî stražărju ku pakaća -
 ma ruog îh kuaće şîn ženunkj
 sî sa pună toc îh ažutorj,
 ku kită đî florişelje sâl spjelje,
 ku pješkirol alb sîl şćjargă
 sâl skoată la veđere đî lumanare
 şîl skuată îh raj;
 sâl skoată đî la pakaće,

sa svim îraznicima,
 sa svim radnim danima,
 sa svim anđelima,
 sa svim звездама.
 Ја клечим на лакѿовима и коленима
 на зеленој ѿрави.
 Боѿу сам оѿрчала,
 Суђеницама које су [Јанку] судиле,
 Боѿу који ѿа је сѿворио,
 анђелима који су ѿа чували.
 Мајка Пречисѿа нек ѿа очисѿи,
 нек ѿа изведе на видело свеђе:
 да има рајску свеђу
 и да има рајску ѿричу;
 да ѿа изведе на одеђу,
 на ѿману коју му дајемо.
 Хајде, Боже и Мајко Пречисѿа,
 са 47 слава у ѿодини дана,
 са свим свецима,
 са свим анђелима,
 са 367 дана
 у ѿодини дана,
 са седам дана у недељи:
 свеѿом Субоѿом,
 свеѿом Недељом,
 свеѿим Понедељком,
 свеѿим Уѿорком,
 свеѿом Средом,
 свеѿим Чеѿврѿком,
 свеѿим Пеѿком,
 и оѿеѿ са свеѿом Мајком Субоѿом;
 са ноћима,
 са данима,
 са чуваром ѿравде,
 са чуваром кривде,
 са чуваром ѿреха -
 молим клечећи
 да сви ѿрискоче у ѿмоћ,
 киѿом цвећа да ѿа оѿеру,
 белим убрусом да ѿа обрѿшу,
 на видело свеђе да ѿа извуку,
 у рај да ѿа сѿаве;
 од ѿрешних да ѿа извуку,

sāl trjakă la đirjeptaće.
 Še jo-j fi grješît,
 ku banj am plaćit.
 Luvaj trij albinjoare,
 šî trjekuj pin tuaće ljiveđoare,
 pin tuaće pojenjlji,
 pin tuaće muncîlji,
 pin tuaće boružilji,
 pin tuaće izvuarilji,
 pin tuaće luokurlji,
 pin tuaće grînjilji,
 pin tuoc prunjî,
 ši pin tuaće tuorurj,
 adunaj tuata đirjeptaća
 adunaj tuata strîmbataća.
 Va vja pakaće đen omarît,
 đin mîncît,
 đin vrinjišije,
 đin njiţrîbuincîje,
 đin kurvije;
 đî la tată, đî la mumă,
 đî la suoră, đî la fraće,
 đî la komşîj, đî la parinc,
 đî pistă dzăşe brînje,
 đî pistă dzăşe otară.
 Adunaj šî pljekaj
 la lji noa izvoarjalje,
 unđe-j Majka Prjaşistă ku jalje.
 Ma rugaj la Dumnjedzău
 la apostolji luj,
 la înzîri luj:
 tuoc sî sa dunje la Majka Prjeşistă
 la izvorol mare še pakat nare,
 šî pi [Janku] sāl spjalje
 ku kic đî florişjalje
 ku busujok înj jalje,
 šî sāl prostaskă đî pakaće
 đin omorît đî uom!
 Da la lji uopt izvoarjalje
 sāl prostaskă đî lalalće rîalje
 Kînd ažunsăj,
 đî mînă Majka Prjeşistă âl luvă
 šâl luvă đin vîru kapuluj,

kod îravednih da îa îremesîe.
 Јесам ли [у обреду] îoîрешила,
 новцем сам îлашила.
 Узех îри îчелице,
 îрођох кроз све ливадице,
 кроз све îољане,
 кроз све îланине,
 кроз све увале,
 кроз све изворе,
 кроз све њиве,
 кроз сва жиîина îоља,
 кроз све шљиваре,
 кроз све îорове,
 и сакуîих сву îравду,
 и сакуîих сву кривду.
 Можда је îрешан збоî убојсîива,
 збоî лажи,
 збоî вредноће,
 збоî лењосîи,
 збоî îрељубе;
 можда је îрешан од оца, од мајке,
 од сесîре, од браîи,
 од комшија, од îредака,
 уназад десетî колена,
 îреко десетî међа.
 Сакуîих све и îођох
 код деветî извора,
 îде Мајка Пречисîи борави.
 Замолих Госîода Боîа
 и њеîове айосîоле,
 и анђеле њеîове:
 да се скуîе код Мајке Пречисîе,
 код великоî извора који îреха нема,
 и [Јанка] да оîеру
 киîицама цвећа
 с босîљком у њима,
 да îа очисîе од îреха
 ако је убио човека!
 А оних осам извора
 нек îа очисîе од остîалоî зла.
 Када сîиîох,
 Пречисîи Мајка îа узе за руку
 и од врха îлаве

pǎn la ungja pişuorului:
 ku lumanarja ăl viđeră,
 ku kita đi busujok ăl spală
 đi pakaće toaće lji şćarsă
 đi pi jel lji luvă!
 La lji uopt izvorjelje
 đizljegă uopt nodorjelje,
 lji đizljegă,
 lji điznodă,
 kî pakaće vo vja
 đī la tată,
 đī la mumă,
 đī la soră,
 đī la fraće,
 đī la sokri, đī la soakră -
 đin becîje, đin kurvije!
 Đī pistă dzăşe otară,
 đī pistă dzăşe brînje
 pi jel sa fi grîmađit!
 O fi jel sî ispaşaskă
 pakaće lu toja še nu lja fakut -
 Dumnjedzîu sâl prostaskă
 şî sâl skuată la lumanare,
 şî la apă, şî la coalje,
 şî la aja la še jo tam rugat
 şî še jo đī pomană am dat.
 Akuma luvaj trij albinjoare
 şî ma dusăj la muncîlji al mare
 ku noa izvoare, še pakat nare,
 izvoru a izvorit unde Suarlji a rîsarit!
 Suarlji a rîsarit -
 đī pi [Janku] pakaćilji a opravit!
 Luna a luminat,
 pakaćilji a pikat.
 Strugurjel đī vije -
 bogdaprost sîc fije!
 Vinu đin strugurjel şī jeşī
 şī lăkrîmilji še lăkramaj:
 tot adunaj şī ku vinu mistakaj!
 Şī adunaj lăkrîmilji
 đī la Majka Prješistă,
 đī la Dumnjedzîu,
 đī la înzirj,

do nokîiју на нози:
 свећом ĩа освейли,
 сѣруком босилька ĩа уми,
 све му ĩрехове очисѣи,
 са њеĩа их скину!
 Код оних осам извора
 развеза осам чворова,
 развеза их,
 расĩейља их,
 јер је можда ĩрешан
 ĩрема оцу,
 ĩрема мајци,
 ĩрема сесѣри,
 ĩрема браћу,
 ĩрема ĩвасѣу, ĩрема ĩвасѣи -
 збоĩ ĩијансѣва, збоĩ ĩрељубе!
 Иза десей ĩраница,
 ĩреко десей колена
 можда се на њеĩа ĩоварило!
 Ако му је суђено да исĩвасѣи
 ĩрехове ĩуђе, које није чинио -
 Боĩ нек ĩа разреши
 и нек ĩа изведе на свеђу,
 на воду, на одеђу,
 на све оно за шѣи сам молила
 и шѣо сам му на дађи сѣремѣла.
 Саг ĩоведох ĩри ĩчелице
 и одох у ĩору ĩолему
 са девей извора, ĩде ĩреха нема,
 шѣо извиру ĩде се Сунце рађа!
 Сунце је синило -
 са [Јанка] ĩрехове скинуло!
 Месеѣ је засјао -
 и ĩрех је сĩао!
 Грозд винове лозе -
 боĩдаĩросѣи да шѣи је!
 Вино из ĩрозда шѣо кану
 и сузе које ĩусѣих:
 све ĩокуĩих и с вином ĩомешах!
 И ĩокуĩих сузе
 од Пречисѣе Мајке,
 од Госĩода Боĩа,
 од анђела,

đī la patrudzāš šī šapće đī praznjiše,
 đī la šapće dzīlje īn stamīnā
 đī la trijsuće šajdzāš šī šapće đī dzīlje
 šes pi anu đe dzīlje,
 đī la toaće praznjišilji,
 đī la toc apostolji!
 Lākrīmilji ša líkramat
 pi tuaće ljam adunat,
 ko amjalje ljam mistakat
 šīn vin ljam turnam,
 šī ljam dus la lji doa albinjoare
 pi [Janku] sāl spjalje!
 Albinjoarlji doa āl luvarā
 ko ārīpjoarlji āl pīlpairā
 ku pišuarlji āl zgīcajirā
 pakaćilji đī pi jel āl opravirā;
 īn cualjilji batrīnje lje īnvāluji
 īn jad lji opravi,
 īn vinatārju šjerluj,
 īn fundu mārīluj!
 Da albina a đī trij
 āl luvā šāl spalā,
 đī la kap pān la pišulare.
 Đī supt vīru kapuluj
 đī la rīdašina pāruluj -
 ku ārpilji āl pīlpaji,
 ku pišuarlji āl rīkaji,
 ku aku āl bruši,
 īn đirjeptaće āl īnvāluji.
 Ajd akuma ćam spatat,
 la đirjeptaće ćam dat!
 Majka Prješistā sā ći ja đī mīnā,
 sā mjerz [Jankulje] la coalje,
 sā primješč coaljilji.
 Đī la minje cualjilji sī lji primješč,
 da Majka Prještā sā će īnskimbje.
 Sā primješč māj īntīj ćaršau,
 sā primješč papuś ku aščernucālje,
 šī ku pjertlje la jalje
 šī ljegaće, šī đizljegaće,
 šī šarapj īn jej.
 Šī sī primješč izmjenje skurće,
 izmjenje lunz, pīntaluonj,

od čeīrgeseī i segam slava,
 od segam dana u neđeļi,
 od īprisīa šezgeseī i segam dana
 u īodini dana,
 od svih īraznika,
 od svih aīosīola!
 Сузе које су īусīили
 све сам īокуїила,
 са мојим сузама īомешала
 и у вино сīала,
 и дадох двема īчелама
 да ми [Јанка] оїеру!
 Две īа īчеле узеше,
 крилима īа клеїнуше,
 ноїама īа дрмнуше,
 īрех са њеїа сīресоше,
 у сīаро рубље увїше,
 у јад оīїравише,
 у īлавейїнило неба,
 у дубину мора!
 А шрећа īчелица
 īрихвайї īа и окуїа
 од īлаве до īеїе.
 Од врха īлаве,
 од корена косе -
 крилима īа је īљескала,
 ножицама чеїркала,
 са жаоком боцкала,
 у īравду īа увїла!
 Саг сам īе окуїала,
 īравди сам īе īредала!
 Пречисīа Мајка да īе за руку узме
 да доћеш [Јанко] до одеће,
 да īримїш одећу.
 Од мене одећу да īримїш,
 а Пречисīа Мајка нека īе īресвуче.
 Прво да īримїш чаршав,
 да īримїш цїїеле са улошком,
 и са īерїлама на њима
 - и везане, и развезане -
 и са чараїама уз њих.
 Да īримїш īаће країке,
 īаће дуїачке, īанїалоне,

kurauā la pīntaluonj,
 šī ĩnkiptoraće, šī điškiptoraće,
 majcā, kamašā, đjemper, burkā,
 šī ĩnkiptoraće, šī điškiptoraće,
 kješket ĩn kap,
 banj ĩn pīzanarj,
 ogljindā, kjes, mašīnā,
 tutun,
 toaće še jo cí ljam trīmjes.
 Majka Prašistā sā će ĩnskimbe,
 sī će ĩnbraše,
 la đirjeptaće sā će dukā
 kī ćam šćers đī la strīmbataće,
 šī ćam mutat la đirjeptaće.
 Akuma sā cí ja
 sā će dukā la stražārju rajuluj,
 la vratarju rajuluj,
 uša sīc đeškīdā,
 sī cí ja đī la ĩnseputu rajuluj,
 sī cí poarće pān la fīršītu rajuluj,
 sī cí poarće pintra ij đirjepc,
 sī mjerz sī će proĩtblji.
 Đī fala sīc fije
 še gođe cam trīmjes!
 Kum nu puácie njima fīra šjarā
 njiš la muarće, njiš la vijacā -
 aša sā nu puatā njima
 sī māj punā pakaće pi ćinje!
 Kum cĩnje albina đirjeptaća,
 kum nu okoljiašće, nu rītašiašće -
 aša pi [Janĵku] sāl cĩnā đirjeptaća!
 Sī jasā la viđjare đī lumanare,
 povasta rajuluj ĩn raj sāl skuata.
 Bogdaprost!

каши на ĩанїалонама,
 - и закоїчане, и оїкоїчане -
 маїцу, кошуљу, џемїер, каїуї,
 - и закоїчане, и оїкоїчане -
 качкеї на ĩлаву,
 новац у џеї,
 оїледало, кесу, шибїцу,
 дуван -
 све шїо сам ĩи ĩослала.
 Маїка Пречисїа нек ĩе ĩресвуче,
 нек ĩе обуче,
 на десну сїрану нек ĩе ĩоведе,
 јер сам ĩе искуїила од ĩрешника,
 и ĩремесїила код ĩраведника.
 Саг нека ĩе ĩоведе,
 нек ĩе одведе код рајскої сїражара,
 код рајскої враїшара,
 враїа нек ĩи оїворе,
 и нека ĩе ĩоведе од ĩочейка раја,
 и нека ĩе воде до њеїовой краја,
 и нека ĩе воде кроз светї ĩраведних,
 да шейши, да ĩрошейши.
 Да се дичиш нека ĩи буде
 све шїо сам ĩи ĩослала!
 Како не може нико без воска
 ни у смрїи, ни живоїу -
 ĩако да више не може нико
 на ĩебе ĩрехове да баџи!
 Како ĩчела држси ĩравац,
 не околише и не луїа -
 ĩако нек [Јанĵка] држси ĩравда!
 Да изађе на видело свеђе,
 а рајска ĩрича у рај да ĩа изведе!
 Боїдаїросї!

Прилої 11 – Песма коју је изнајмљени хармоникаш їевао на ĩробу

Pjo patrā lĩnga fĩntĩnā,
 sa plĩnže o tujkā batrĩna (2 x)
 okišuori-š lĩkramjašće,
 kopilašu jej dorjašće (2x)
 Jastā šarpće anji šī o lunā

На камену крај извора
 ĩлаче маїка остїарела
 очи своје сузом кваси
 за деїейїом своїм чезне
 Проїекло је седам леїа

nuje njima să măj vină
 să vorbjaskă o vorbă bună
 Pasărja sa duşe, zboară,
 şî la puj sa-ntoarşe jară, (2x)
 Kopilaşî mi sa dusî
 parke-n poală nu ja-m pusî (2x)
 Sa zujtat đe ljiganat
 şî đî cîca še jam dat
 pănă marj jam răđikat
 Sa zojtat šă đe fîntîna
 đe minje kă sănt batrîna
 şî kînd je jam dus đî mîna.
 Pasărika albă-n pjanje
 vin-la minje nu ci cјame (2x)
 In faca oborulu
 vinu fă un kujb ku puj (2x)
 s-am ku kare să vorbjesk
 păna prîndzu mje-l prîndzăsk
 pănă trajua ăl do trajesk

нема никоī да ми дође
 шойлу реч да проіовори
 Пшшца оде и одлеши
 ал се шшшћу ойей враши
 Моје деше је ошшло
 ко да у крилу није било
 и њихање заборави
 и мајчино шшо је сисо
 док ми није одрасіао.
 А и извор заборави
 ко и мене осіарелу
 ко и моју руку сшару.
 Ој шшшщце белоі шерја
 дођи мени, не бој ме се.
 У окриљу ове куће
 свиј інездашце са шшшћима
 да имам с ким да разіоварам
 док свој обед обедујем
 док свој живош одвекујем

Прилоі 12 – Жељкова шесма (Кшсшкш лу Желјко)

Să vjedz lumje greotaće,
 Mustariću lakrim varsă
 dupa Željko bîjacălu
 kî prja cînar muri jelî.
 Kînd sa-r kumpara ku banji
 noăsprîaşe frumuoş anji!
 Atîţ Željko a trait –
 aşia muarća la optrit!
 Dragişa marjec jera
 duoj kopij kînd kîpata,
 ku Rumjenka, atja tumă –
 ća fakut, ća dus dă mîna!
 Întro sîmbîţă-nsarat,
 dă la kasa tja-j pljekat
 la Pajkanji, a tjej furtac –
 faşa ispračaj în soldac!
 Darku, Darku, kum măj putuş,
 ku Saşa rămaş fakuş,
 kă pră Željku ăl trîmjec,
 dă pra lumje ăl cîstăşć!
 Uđi Zlatku a tău fraće,

Гледај, свеше, шшшћу шшшћу,
 Мусшшшшш ми сузе лије
 за Жељком, младим момком,
 јер је шремлаг он убијен!
 Каг би новцем да се кује
 девешнаестш лейшх лейша!
 Толико је шоживео,
 смршш іа је шшш заусшшшшш.
 Драшшшш је срећан био,
 кад два сина је добио
 са Руменком, шшојом мајком,
 шшо шше роди и шшшшшшш!
 Јегне субошше, увече,
 шшш'о си од своје куће
 код Пајкања, шшшшшшшшш,
 на исшраћај у војску.
 Дарко, Дарко – како си моі'о
 са Сашом да се ошкладшшш,
 да ћеш Жељка «исшрашшшшшшш»,
 са овоі свеша шшшшшшшшш?
 Осша Злашшко, брашшшшш шшој,

să ci plîngă șî dorjaskă.
Kă dă miș voj ac krjeskut
numa nuarća va raznjit.
Kînd k-o Željku a venjit
mik šî mare a ješît,
Toc pră Žejlko vreu sã-l vadă
pănă-n pomînt ăl bagă.
Stă Rumjenka šî ginđasće
še avut, da še-j uđasće!
Ku Dragiša sã-l dorjaskă
kît sînt vij sã-l rumenjaskă!

da t̄ie žali i oīoju!
Zajedno s̄ie vi ograsli
ali smr̄iī vas sad ras̄iavi.
Kad je Željkov iōireb bio,
ceo sveiī se saquīio
svi su x̄iēli da īlegaju
kako īa ukoīavaju.
S̄iōju maiīi i īremiīl̄a
iīiā image – iīiā os̄iāge!
Sa Draīiīom ĥe žaliīi,
- vечно ĥe īa iōmiīāiīi!

